

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Postdiplomski studij
Odsjek za filozofiju

ZAVRŠNI DIPLOMSKI RAD

KAUZALNA TEORIJA REFERENCIJE U FILOZOFIJI SAULA
KRIPKE-A

MENTOR: Prof.dr. Nijaz Ibrulj

STUDENT: Edin Kundak

Sarajevo, decembar 2018

SADRŽAJ

Apstrakt.....	4.
Ključne riječi.....	4.
Uvod.....	2.
PRVI DIO.....	6.
TEORIJA ZNAČENJA I TEORIJA REFERENCIJE U FILOZOFIJI SAUL KRIPKE-A.....	6.
1.1. Konceptualni i doktrinarni oblik Kripkeovog razumjevanja značenje i referencije.....	7.
1.2. Značenje i skepticizam.....	12.
DRUGI DIO.....	17.
IMPLIKACIJE KAUZALNE TEORIJE REFERENCIJE.....	17.
2.1. Kauzalna teorija referencije u filozofiji Saul Kripke-a.....	18.
2.2. Kauzalna teorija termina prirodnih vrsta.....	24.
2.3. Argument Zemlje Blizankinje.....	27.
TREĆI DIO.....	30.
KAUZALNA TEORIJA REFERENCIJE VERSUS JEZIK, STVARNOST, SLOBODNI SUBJEKT.....	30.
3.1. Kauzalna teorija referencije u triangulaciji odnosa: jezik, stvarnost, slobodni subjekt.....	31.
ZAKLJUČAK.....	40.
Bibliografija	42.

Apstrakt

U radu nastojim istematizirati temeljne koncepte Kripkeove kauzalne teorije referencije koji su nastali kao rezultat kritičkog ispitivanja prevladavajuće teorije opisa, koja je smatrala da je referent imena zapravo pojedinac koji je izabran zahvaljujući odgovarajućem određenom opisu. Prema Kripkeovom mišljenju značenje većine riječi, prije svega vlastitih imena i imena za supstance i prirodne vrste određeno je spoljašnjim činjenicama koje se tiču kauzalne historije riječi, od trenutka kad su one prvi put uvedene radi imenovanja određenog objekta ili vrste objekata, preko kasnijih upotreba u komunikaciji, do trenutka u kojem ih neko govorno lice upotrebljava, pošto su uzročni događaji na koje se u ovom radu ukazuje nešto što je izvan glava govornih lica. Ovakav pristup Kripke-a je doveo do ideje da govornik može referirati na bilo šta s čim je na određeni način u kauzalnom lancu povezan. Po Kripkeu govornici prilikom formiranja te veze u komunikacijskom lancu ne moraju imati identificirajuća vjerovanja o referentu, jer zapravo kauzalne veze povezuju govornika sa svijetom ili jedne s drugima. Kripkeov pristup se opisuje kao eksternalistički, budući da je značenje neke riječi u komunikacijskom kodu određeno spoljašnjim faktorima koji ne moraju biti kognitivno dostupni govornom licu koje te riječi koristi.

Ključne riječi: kauzalna teorija referencije, referencija, značenje, deskripcija, identifikacija, vlastita imena, smisao.

UVOD

Jezičkoanalitička filozofija kao znanstvena disciplina nastala je u dvadesetom vijeku. Logički atomizam i logički pozitivizam omogućavali su reviziju svakodnevnog jezika, odnosno reviziju “filozofija svakodnevnog jezika, poznatom pod nazivom oksfordska filozofija”.¹ Tako je jezik u ovoj filozofiji određen kao bitna karakteristika ljudske vrste. Analitička filozofija polazi od stanovišta da sva filozofija treba da bude kritika jezika, jer jezik nije oruđe čovjeka nego njegov način postojanja. “Polazeći od stanovišta da su svi filozofijski problemi ustvari problemi jezika određene filozofije, analitički filozofi smatrali su da je analizom filozofijskih vokabulara moguće eliminirati njihove metafizičke “idiome” i da je tako moguće razumjeti filozofijske probleme kao one koji su u vezi sa znanstvenim istraživanjem i koji se trebaju i mogu eksplicirati u kontinuitetu sa znanstvenim istraživanjem.” (Šljivo, 2010, 12). Samo preko jezika moguće je izražavanje i priopćavanje misli.

Kripkeovo² najpoznatije djelo *Naming and Necessity* (1997) prema mnogim teoretičarima predstavlja jednu od prekretnica u novijoj historiji analitičke filozofije. Njegov doprinos na području filozofije jezika i filozofije najviše se očituje kroz predavanja koja je održao na Princetonu u januaru 1970. godine. Iako je predavanje održao bez napisanog teksta i bilješki, ona su prepisana, proširena i objavljena u djelo *Imenovanje i nužnost* koje će biti inkorporirano u ovaj rad, na način da ćemo tematizirati neke od njegovih osnovnih ideja, kao što je kauzalna teorija referencije, te pokušati teoriju povezati kroz triangulaciju odnosa zasnovanom u: jeziku, stvarnosti i slobodnom subjektu. Predavanja koje je Kripke održao na Princetonu u periodu od 20. januara do 29. januara 1970. godine, unaprijedila su i proširila klasična shvaćanja o imenima (Russell, Frege, Strawson), kroz pitanje kako se imena odnose na svoje nosioce kroz pojam referencije. Kripkeova predavanja ponudila su obranu tradicionalne teze, po kojoj kako kaže Platon “stvari od

¹ Vidi u: Ibrulj, N. „Atomistički koncept filozofije logike“, u Ibrulj, N. (1999): *Filozofija logike* 81-139

² Američki filozof i logičar, Saul Aron Kripke rođen je 13.11.1940. godine u New Yorku. Još kao srednjoškolac svojim esejom *A Completeness Theorem of Modal Logic*, koji je prvi put objavljen 1959. godine u *Journal of Symbolic Logic* privukao je pažnju znanstvene javnosti, zbog rezultata koje je postigao na području logike, a koja su kulminirala dokazom potpunosti koji je revolucionirao semantiku modalne logike. Nakon što je diplomirao na Harvardu, 1962. godine počeo je sa objavljivanjem publikacija, koje uveliko mjenjaju kurs analitičke filozofije. Uvide i znanja koje je stekao na Harvardu, primjenio je kasnije na filozofske probleme kroz djela i eseje kao što su: *Referenc and Existence: The John Locke Lecture* (1973), *Naming and Necessity* (1980), *Wittgenstein on Rules and Private Language* (1982), *A problem in the Theory of Reference* (1988), *Philosophical Troubles* (2011). Dobitnik je nagrade *Behrman Advard* (1988) za izuzetan doprinos na polju društvenih znanosti. Danas predaje na Univerzitetu Princeton kao profesor emeritus.

samih sebe imaju bit koja je postojana bez odnosa prema nama i neovisno o nama” (Platon, 1999, 79), te su kroz kategorije istine kao što su: a priori, nužno i sigurno ukazala da je opis taj koji izdvaja svojstva predmeta u svim mogućim svjetovima.

Kripkeova kauzalna teorija referencije onako kako ju je on skicirao predstavljala je ozbiljan izazov prevladavajućoj teoriji opisa (*The Theory of Definite Descriptions*)³, koja je smatrala da je referent imena zapravo pojedinac koji je izabran zahvaljujući odgovarajućem konačnom opisu, kao što je u slučaju “Aristotel”, učitelj “Aleksandra Velikoga”. Kada bi “Aristotel” značilo čovjek koji je podučavao “Aleksandra Velikog”, Kripke smatra da bi ta tvrdnja “Aristotel je bio učitelj Aleksandra Velikog” bila puka tautologija. Biti učitelj Aleksandru Velikom ne može prema Kripkeu biti dio (smisla) imena, jer ime obično nema samo referenciju, ono ima i smisao. Smisao imena je njegovo posebno svojstvo, koje mu omogućava da designira svog nosioca pomoću kauzalnih lanaca koji stoje između imena i nosioca. Jedina upotreba opisa sastoji se u tome kako kaže Kripke da se izdvoji čovjek na koga mislimo referirati.

Prema Kripkeu, u teoriji da bi konstruisali potpuni opis svijeta, koji nije stipuliran ili otkriven moćnim teleskopom sve mora biti odlučeno. Budući da mi to ne možemo zamisliti osim djelimično, to je onda mogući svijet. U takvom mogućem svijetu, kauzalna teorija referencije, kroz govor koji je povezan sa socijalnom stimulacijom, percepcijom i konceptualizacijom iznesena je centralna ideja Kripkeove filozofije koja podupire ovakvu vrstu teorije. Ona se fokusirala na tome da ime referira na bilo šta što je povezano s njim na odgovarajući način preko kauzalnih lanaca. “Kauzalne tvrdnje su dio naše svakodnevne prakse i mi očekujemo da doprinesu sofisticiranjem ophođenju sa svijetom koji nas okružuje.” (Šljivo, 2010, 44). Po Kripke su vlastita imena, onako kako se ona obično shvaćaju (imena; osobe, grada, zemlje), a ne kao Russellova logička vlastita imena⁴, vezana za svog referenta pomoću odgovarajućeg kauzalnog lanca koji započinje činom imenovanja, a koji utvrđuje referenciju putem opisa ili ostenzije. Referencijske uloge u

³ „Teorija konačnih opisa (*The Theory of Definite Descriptions*) imala je namjenu da odstrani singularnu referenciju (zbog postojanja termina koji ništa ne denotiraju, a ipak imaju neko značenje) i da je supstituiraju predikativnim djelom iskaza i na taj način riješi problem značenja rečenica u kojima se javljaju denotacioni izrazi“. (Ibrulj, 1999, 108).

⁴“Sve što može biti neki objekt misli, ili može ulaziti u bilo koji istiniti ili lažni iskaz, nazivam terminom. Ovo je, dakle, najšira riječ u filozofskom riječniku. Kao sinonim te riječi upotrebljavam izraze jedno, individualno, i entitet. Prva dva izraza naglašavaju činjenicu da je svaki termin jedno, dok je treći izveden iz činjenice da svaki termin ima bitak, tj. jeste u nekom smislu. Jedan čovjek, jedan momenat, jedan broj, jedna klasa, jedna relacija, jedna himera, ili bilo što drugo može biti naznačeno, sigurno treba biti jedan termin; i poricanje da je takva stvar jedan termin mora uvijek biti lažno”. (Russell, 1951, 43).

komunikacijskom kodu se ostvaruju putem designacijskih lanaca (d-lanaca) koji povezuju jezične izraze (imena) s bićima u svijetu, odnosno povezuju ime sa svojim nosiocom. Ono što govorniku omogućuje referencijalni čin, neovisan je o njegovim identificirajućim sposobnostima. Referencijalni čin ovisan je o kauzalnim vezama između određenog govornika i nositelja imena. Ime se navodno, neposredno osnosi na svog nosioca i na taj ga način identificira. Izravno suočavanje sa subjektom nije jednostavna fizička radnja. Prema mnogim teoretičarima to je čin koji pretpostavlja da govornik razumije šta je to značenje.

Cilj ovog rada je ispitati da li kauzalna teorija referencije prema Kripkeu objašnjava kako ime označava (referira) na svog nosioca, odnosno na koji način govornik u jezičnoj zajednici prenese upotrebu nečijeg imena do drugog govornika. Prema Kripkeu govornici koji prisustvuju razgovoru, ako su dovoljno jezično sofisticirani, mogu vrlo lahko steći sposobnost da pomoću imena designiraju određeni predmet. Također, želi se ispitati da li se designacija predmeta realizira pomoću odgovarajućih kauzalnih lanaca koji predmet povezuju s ljudima koji su bili prisutni na ceremoniji “početnog krštenja”, kao i onima koji kroz komunikaciju sa drugim govornicima u jezičnoj zajednici dolaze u kontakt s imenom. Prilikom imenovanja, po Kripkeu ime se uvodi unutar jezične zajednice utemeljivanjem u predmetu. Kauzalna veza koja postoji povezuje ime sa predmetom. Zahvaljujući toj vezi referencija imena je utemeljena u predmetu. Na taj način dodaju se nove karike u kauzalnom lancu. Na osnovu toga mi možemo koristiti “Aristotel”, da bismo designirali “Aristotela” samo zato što smo na neki način uzročno povezani sa njim putem kauzalnih lanaca koji kroz jezičnu zajednicu vodi do nekoga ko je bio prisutan njegovom imenovanju. Prema Devittu i Sterelnyu Kripkeova kauzalna teorija referencije ne može biti kako oni kažu “čisto uzročna” teorija. Na neki način ona mora biti “opisno-uzročna” teorija, jer je “ime svjesno ili nesvjesno asocirano s opisom prilikom utemeljenja (...) opisni element ušao je u karakterizaciju d-lanca”. (Devitt, Sterelny, 2002, 87).

Rad je podjeljen na tri djela:

U prvom dijelu rada pod nazivom *Konceptualni i doktrinarni oblik Kripkeovog razumjevanja značenje i referencije* analizirana je teorija značenja kao ona teorija koja objašnjava kako referiraju jednostavni izrazi, te kako značenja složenih izjava ovisi o značenju jednostavnih sastavnih djelova. Analiza je proširena na najpoznatiji stav koji Kripke pripisuje Wittgensteinu, na skeptički paradoks, otkriće da značenje ne postoji.

U drugom dijelu rada pod nazivom *Kauzalna teorija referencije u filozofiji Saul Kripke-a* eksplicirana je Kripkeova ideja putem koje je predstavio kauzalnu teoriju referencije kao alternativu deskriptivnoj teoriji nominalne referencije, te ustanovljen je pokušaj izjednačavanja kauzalne teorije referencije sa referencijom termina prirodnih vrsta (termini koji referiraju na vrste/supstance koje se nalaze u prirodi, npr: “tigar”, H_2O).

U trećem dijelu rada pod nazivom *Kauzalna teorija referencije u triangulaciji odnosa: jezik, stvarnost, slobodni subjekt* pokušali smo pokazati da je Kripkeova kauzalna teorija referencije u direktnoj vezi s: jezikom, konstruirana putem komunikacije, pomoću koje slobodni subjekt može da izabere ili da se zove Herculine ili Abel, a da pritom nije limitirana njegova mogućnost slobodnog izbora, da u kauzalnom lancu širi svoju mrežu prenošenja i informiranja o svijetu sa drugim korisnicima njegove govorne zajednice.

PRVI DIO

TEORIJA ZNAČENJA I TEORIJA REFERENCIJE U FILOZOFIJI SAUL KRIPKE-A

1.1. Konceptualni i doktrinarni oblik Kripkeovog razumijevanja značenja i referencije

Teorija značenja u Kripkeovoj filozofiji, kako i on to sam naglašava u svom najpoznatijem djelu *Imenovanje i nužnost*⁵, objavljenom 1997. godine, treba da objasni kako referiraju jednostavni izrazi, te kako značenja složenih izjava, ovisi o značenju njenih sastavnih djelova. “Značenje složenih izjava ovisi o značenju jednostavnih sastavnih djelova”. (Kripke, 1997, 10). Ovakvo svojstvo jezika se naziva *složivost* ili *kompozicionalnost*. Kada jezik ne bi posjedovao svojstvo složivosti, po Kripkeovom mišljenju: “Rečenice bismo morali učiti kao gotove cjeline i ne bismo jednostavno na osnovi poznavanja riječnika i gramatike mogli tvoriti nove rečenice”. (Kripke, 1997, 10). Po Fregeu riječi imaju značenje samo u kontekstu neke rečenice⁶, dok “svojstvo riječi da referira na nešto predstavlja srž značenja”. (Devitt, Sterelny, 2002, 29).

Prvi početak upotrebe neke riječi, imena, termina kao *znaka* za određeni sadržaj, predmet, ideju u *Kripkeovoj filozofiji* označen je kao “*čin krštenja*”. Početni “čin krštenja” nam zapravo služi kako kaže Kripke u svom djelu *Imenovanje i nužnost* (1997) da “se predmet može imenovati ostenzijom ili se referencija imena može utvrditi nekim opisom” (Kripke, 1997, 88). Ceremonija “krštenja” može uključivati verbalne ili demonstrativne opise koji prate ostenziju. Također, opisi ne moraju trajno biti povezani s imenima, niti opisi koji se koriste prilikom “krštenja” ne određuju značenje imena. Mora postojati namjera, da se ime koristi na isti način od strane drugih, kako je ono korišteno na ceremoniji “krštenja”, te da se ime ne koristi kako bi referiralo na druge objekte. Kripke *ime* razumije kao vlastito ime, koje označuje ime: osobe, grada, zemlje. Ovakva upotreba imena isključuje opise oblika “x takvo da je ϕx ”. (Kripke, 1997, 42). *Označitelj* u Kripkeovoj filozofiji simbolizira zajednički termin koji obuhvata imena i opise, a kao produkt te simbioze javlja se *referent imena* koji se isključivo razumije kao “stvar koja je tim imenom imenovana”. (Kripke, 1997, 42). Donnellanov primjer u *Reference and Definite Descriptions* (1996) koji se bavi problemom “ko je sakupljač lišća”, “Jones” ili “Smith” u direktnoj je vezi sa okolnostima pod

⁵ U januaru 1997. godine na Univerzitetu Princeton, Saul Kripke je održao tri neformalna predavanja, koja su kasnije prepisana, proširena i objavljenja u djelo *Imenovanje i nužnost*. Predavanja koja je Kripke održao u periodu od 20. januara do 29. januara unaprijedila su i proširila klasično shvaćanje o imenima, kroz pitanje kako se imena odnose na svoje nosioce kroz pojama *referencije i značenja*. Kripkeovo najpoznatije djelo *Imenovanje i nužnost* prema mnogim teoretičarima predstavlja jednu od prekretnica u novijoj historiji analitička filozofije.

⁶ „Za Fregeovo ime vezan je prvi pokušaj tačnog znakovnog reprezentiranja multiplicirane općenitosti, odnosno pokušaj da se znakovnim pismom prikaže jedna cjelina pojmovnog sadržaja“. (Dummett, 1981, 32).

kojim govornik može upotrijebiti opis da bi referirao ne na pravog referenta tog opisa, nego na nešto drugo što želi izdvojiti i za šta govornik smatra da je pravi referent tog opisa. Transkripcija događaja je sljedeća: “Dva čovjeka ugledaju nekoga u daljini i misle da su ga prepoznali kao Jonesa. “Šta Jones radi?” “Sakuplja lišće”. Ako je udaljeni sakupljač lišća zapravo Smith, onda oni na neki način referiraju na Smitha, iako obojica upotrebljavaju “Jones” kao Jonesovo ime”. (Donnellan, 1996, 281). Prema Kripkeu referent je u ovom slučaju u funkciji razumjevanja “stvari koja je tim imenom imenovana, npr. Jones, a ne Smith”. (Kripke, 1997, 42). Kripkeova upotreba termina “*referirati*” proporcionalna je shemi koju izraz mora zadovoljiti. “Referent od 'X je X'”, gdje je “X” zamjenljivo bilo kojim imenom ili opisom”. (Kripke, 1997, 42). *Semantički referent* zapravo promovira referenta imena i opisa na način, da je referent imena kao što smo rekli ona stvar koja je tim imenom imenovana, a referent opisa je stvar koja na (ne)konvencionalan način zadovoljava opis i u tom smislu označuje predmet koji odgovara jedinstvenoj deskripciji.

Johan Stuart Mill u knjizi *A System of Logic* (1843) zastupao je tezu da imena imaju konotaciju, ali ne i denotaciju. Kripke u prvom predavanju održanom 20.1.1997. godine predlaže da analiziramo jedan od njegovih primjera. Kada bismo upotrijebili ime “Dartmouth” kako bismo opisali specifično mjesto u Engleskoj, to bi se mjesto moglo zvati tako, kao mjesto koje leži na ušću Darta. Ukoliko bi Dart (rijeka), promjenila svoj tok, tako da Dartmouth ne bi više ležao na ušću Darta, i dalje bismo kaže Mill mogli to mjesto s pravom nazvati “Dartmouth”, iako bi to ime moglo nagovjestiti da ono više ne leži na ušću Darta. Ime kao što je “Dartmouth” poprima konotaciju. Ono konotira da neko mjesto koje se zove “Dartmouth” svoju lokaciju potvrđuje na ušću Darta. Kripke zaključuje da grad koji se zove “Dartmouth” leži na ušću Darta nije partikula značenja riječi “Dartmouth”. Mišljenja je da je u ovakvoj konstalaciji iskaza ime “Dartmouth” na neki način nema smisao, te kad bi neko rekao da Dartmouth ne leži na ušću Darta ne bi sebi protuslovio.

Klasična je tradicija modern logike (Frege, Russell) snažno usmjerena protiv Millovog stajališta, “neprirodnog” načina na koji se određuje referencija. Naime, Frege i Russell smatrali su da “vlastita imena ispravno upotrebljena, zapravo jesu skraćeni ili prikriveni opisi”. (Kripke, 1997, 44). Pomoću takvih određenih opisa, imena po Fregeu dobijaju smisao. Kripke je ponudio alternativnu mogućnost za imena i opise koja od Russellovih stajališta odstupaju dvojakom. Prvo, Kripke imena razumije kako se ona obično shvaćaju, a ne kao Russellova logička vlastita imena i

drugo da opisi i njihova skraćena imaju smiso. Osnovni problem u Millovom stajalištu Kripke je formulisao kroz sljedeće pitanje: “Kako možemo odrediti što je referent imena kako ga upotrebljava određeni govornik?”. (Kripke, 1997, 44). Teorija opisa pruža nam najjasniji odgovor. “Ako je 'Joe Doakes' samo skraćeni oblik od “čovjek koji je podmitio Hadleyburga”, onda tko god da je podmitio Hadleyburga na jednostavan je način referent imena Joe Doakes”. (Kripke, 1997, 44). U slučaju da ovakav opisni sadržaj imena ne postoji, kako bi ljudi onda upotrebljavali imena da bi uspješno referirali na stvar? Jedna od mogućnosti je da ostenzivno odredimo referenciju nekih imena, ali “obična” imena imaju mogućnost da referiraju na sve vrste ljudi, pa i na Russellovog Walter Scotta, kojeg u realnosti ne možemo pokazati. U tom slučaju naša referencija je određena znanjem o tim ljudima. “Referent imena kao jedinstvenu stvar koja zadovoljava ta svojstva određuje sve ono što o njima znamo”. (Kripke, 1997, 44).

Prirodni opis načina na koji se određuje referencija imena za koju su se zalagali Frege i Russell odnosila se na jedinstveno identificirajuće opise. Ukoliko upotrijebimo ime “Napoleon” i neko nas upita: “Na koga referiraš”? Putem jedinstveno identificirajućeg opisa odrediti ćemo referenta imena ako odgovorimo da je: “Napoleon bio car Francuske početkom devetnaestog stoljeća koji je na kraju bio poražen kod Waterlooa”. Jedan od motiva za prihvaćanje takvog stajališta bio je i taj da dva imena mogu imati istog referenta koji se mogu izraziti iskazom identiteta. Primjer koji ćemo razmotriti izražen je iskazom “Hesperus je Phosporus”. Uvečer možemo vidjeti zvijezdu i nazvati je “Hesperus”. Ujutro tu istu zvijezdu vidjevši je na nebu možemo označiti kao “Phosporus”. Listajući enciklopediju možemo otkriti da to nije zvijezda, nego je zapravo planeta Venera, te da Hesperus i Phosporus nisu jedna te ista zvijezda. Iskazom “Hesperus je Phosporus” negiramo da je predmet identičan samim sobom. Mi zapravo potvrđujemo da je zvijezda koju smo vidjeli uvečer, zvijezda koju smo vidjeli ujutro ili tačnije “stvar koju smo vidjeli uvečer jeste stvar koju smo vidjeli ujutro”. (Kripke, 1997, 45).

Prema Fregeu u našem jeziku postoji neka vrsta nepreciznosti i slabosti, jer su ljudi u mogućnosti da određenom imenu mogu dodjeliti jedan smisao, a drugom imenu dati drugi smisao. Da li ime ima ikakvu referenciju kada pitamo je li Aristotel postojao? Pitanje je usmjereno unutar farmeworka gdje zapravo pitamo “da li išta odgovara svojstvima što ih povezujemo s imenom Aristotel (...) u Aristotelovom slučaju: je li ikoji grčki filozof stvorio odgovarajuća djela ili barem odgovarajući broj njih”. (Kripke, 1997, 45). Mnogi su skloni vjerovati da je teorija Fregea i

Russella pogrešna. Oni prema Kripkeovom mišljenju odbacuju njezino slovo zadržavajući njen duh, jer upotrebljavaju pojam grozda.

“ U slučaju pravog vlastitog imena kao što je “Aristotel” mišljenja se o smislu, naravno mogu razlikovati. Kao smisao bi se mogao pretpostaviti npr. Platonov učenik i učitelj Aleksandra Velikog. Tko to čini, taj će s rečenicom “Aristotel bijaše rodom iz Stagire” povezati drugi smisao nego onaj koji kao smisao imena “Aristotel” pretpostavlja učitelj Aleksandra Velikog rodom iz Stagire. Sve dok samo značenje ostaje isto, te se varijacije smisla mogu tolerirati, iako i njih u izgradnji dokazane znanosti valja izbjegavati te se ne smije dopustiti da se pojave u savršenom jeziku”. (Frege, 1995, 169).

Kada bi “Aristotel” značilo čovjek koji podučava “Aleksandra Velikog”, Kripke smatra da bi ta tvrdnja “Aristotel je bio učitelj Aleksandra Velikog” bila puka tautologija. Ona nema taj status, jer je u sebi inkorporirala činjenicu da je “Aristotel” zapravo podučavao “Aleksandra Velikog”, nešto za što bismo mogli ustanoviti da je lažno. Biti učitelj Aleksandru Velikom ne može prema Kripkeu biti dio (smisla) imena. Slabost običnog jezika ustanovljen je činjenicom da za ime ne možemo supstituirati pojedinačan opis. Ono što zapravo povezujemo sa imenom jeste “obitelj opisa”. Dva su načina na koji se može shvatiti teorija grozd pojam ili teorija koja zahtjeva jedan opis. Jedan način prema Kripkeu kaže da grozd ili jednostavan opis daje značenje imenu, i kada netko kaže: “Walter Scott”, on misli na sve njegove jedinstvene karakteristike koje se ispoljavaju kao čovjek koji je takav da to i to i to. Drugi način, da iako opisi na neki način ne utvrđuju značenje imena, ono što on određuje jeste referencija.

Referencijalni identitet vezan je za ideju krutog označitelja, koji se preslikava na vlastito ime na način da vlastito ime kruto označuje isti entitet u bilo kojem mogućem svijetu. Referencija je utvrđena u datom svijetu i predstavlja izražaj samo jednog od mogućih opisa koji ne utvrđuju smisao imena, nego opis određuje njegova referenta na način da određenim opisom referiramo samo na jednu osobu ili biće. U bilo kojem mogućem svijetu mi upotrebljavamo ime “Nixon” da bismo opisali da niko drugi osim “Nixona” ne bi mogao biti “Nixon”, ali bi bilo moguće da “Nixon” ne bude predsjednik Sjedinjenih Američkih Država. Sasvim je tačno da Nixon ne bude Nixon zahvaljujući određenom opisu pomoću kojeg možemo referirati samo na jednu osobu u mogućem svijetu, ali nije neophodno tačno da on bude predsjednik Sjedinjenih Američkih Država čak i ako se zove “Nixon” jer se izgubila referencijalna uloga koja bi povezala taj jezični izraz s određenim bićem u mogućem svijetu. Po Kripkeu su vlastita imena vezana za svog referenta

pomoću kauzalnog lanca koji započinje činom imenovanja, a koji utvrđuje referenciju putem opisa. Kauzalna teorija referencije bi zapravo trebala odgovoriti na pitanje, kako vlastita imena mogu referirati ukoliko to ne čine pomoću opisa? Kad se neko ime dodjeli entitetu, mi prestajemo misliti o njemu na opisani način sve dok adekvatno koristimo ime o kojemu se radi. Nixonovi roditelji su svog sina nazvali tim imenom, ljude u svom okruženju obavjestili o imenu svog sina, a oni su ga prenijeli sljedećim itd. Prema Kripkeovom mišljenju značenje većine riječi, prije svega vlastitih imena i imena za supstance i prirodne vrste određeno je spoljašnjim činjenicama koje se tiču kauzalne historije riječi, od trenutka kad su one prvi put uvedene radi imenovanja određenog objekta ili vrste objekata, preko kasnijih upotreba u komunikaciji, do trenutka u kojem ih neko govorno lice upotrebljava, pošto su uzročni događaji nešto što je izvan glava govornih lica. Referencijske uloge se ostvaruju putem designacijskih lanaca koji povezuju jezične izraze s bićima u svijetu, odnosno povezuju ime sa svojim nosiocom. Ono što omogućuje referencijalni čin, neovisan je o identificirajućim sposobnostima pojedinih govornika i nositelja imena.

“Netko je, recimo dijete, rođeno; njegovi ga roditelji nazovu nekim imenom. O njemu govore svojim roditeljima. Drugi ga ljudi susreću. Različitim oblicima ime se širi od karike do karike kao nekim lancima. Govornik koji je na koncu tog lanca, koji je čuo o, recimo, Richardu Feynmanu, u trgovini ili negdje drugo, mogao bi referirati na Richarda Feynmana čak i ako se ne može sjetiti od koga je prvog čuo za Feynmana ili od koga je uopće čuo za Feynmana. On zna da je Feynman poznati fizičar. Određeni odsječak komunikacije koji je na koncu dolazi dolazi do samog čovjeka dolazi do govornika. On tada referira na Feynmana iako ga ne može jedinstveno identificirati”. (Kripke, 1997, 85).

Upotreba vlastitih imena preodređena je postojanjem kauzalnih lanaca koji imaju funkciju da povezuju ime onoga ko koristi ime i onoga ko to ime “nosi”. Otuda je referencija fiksirana činjenicom da je pojedinac zapravo povezan sa drugim pojedincima koji su bili u poziciji da izaberu onoga ko ime nosi (svoj izbor su potvrdili time što postoji predmet koji bi to ime nosio). Referencija je incijalno fiksirana davanjem imena ili percepcijom ili deskripcijom. Kripkeov primjer referencije fiksirane deskripcijom je ime “Neptun”. Neptun je stipulirano od strane astronoma Leverriera pomoću kojeg referira na bilo šta što je bilo planetarni uzrok poremećenih perturbacija u orbiti Urana. Nakon procesa fiskiranja referencije, ime se prenosi od govornika do govornika unutar jezične zajednice putem komunikacijskih razmjena. Govornici uspijevaju da referiraju putem imena, budući da su njihove upotrebe “utemeljenih” imena poveznica u kauzalnom lancu koji se proteže sve do imenovanja objekata tim imenom.

1.2. Značenje i skepticizam

Wittgensteinova teorija značenja u *Filozofskim istraživanjima* (1980) ne želi se vezati za ništa izvanjezično, ona je dio jezične igre pomoću koje učimo jezik, a svaka jezična igra prema Wittgensteinu jeste djelatnost koja se događa u određenom govornom i socijalnom kontekstu. Po Wittgensteinu da bismo shvatili značenje neke riječi, moramo promatrati jezične igre. U *Filozofskim istraživanjima* Wittgenstein napušta ostenzivni model učenja jezika, koja se vodi time da iza svake riječi, ako ona ima neko značenje, mora stajati neki predmet. „Značenje riječi je njezina upotreba u jeziku“. (Wittgenstein, 1997, 43). Osnovna ideja zasnovana je na činjenici da su strukture svijeta, jezika i logike analogne, što implicira mogućnost utvrđivanja potpune podudarnosti između elemenata koji tvore svijet i onih koji konstruišu jezik. „Ako je svijet ukupnost činjenica, ako su stanja stvari i predmet i uslov svjetovnosti svijeta i čine njegovu supstanciju, onda se u jeziku moraju pronaći analogni elementi koji ga konstituišu: i doista, predmetima odgovaraju imena, a činjenicama rečenice jezika.“ (Berberović, 2004, 55). Da bi rečenica p bila istinita, prema standardnoj teoriji istine kao korespodencije, ona mora odgovarati nekom stanju stvari u svijetu. Wittgensteinova teorija svijeta usmjerena je ka činjenicama, jer činjenice realno postoje i one konstruišu svijet. Samo se svijet prema Wittgensteinu „raspada na činjenice“. (Wittgenstein, 1960, 27).

„Ono što ja sigurno razumijem i što je za mene nesumnjivo, to je moj lični privatni jezik. Granice tog mog jezika su istovremeno i granice moga svijeta. Jer ja sam svoj svijet. Da je svijet moj svijet pokazuje se u tome što granice jezika (onog jezika koji samo ja razumijem) znače granice mog svijeta.“ (Wittgenstein, 1960, 149).

Kripke u svojoj studiji *Wittgenstein on Rules and Private Language* (1982) zastupa selektivni metafizički skepticizam u pogledu značenja činjenica koje utvrđuju značenja nečijih riječi. Skeptički paradoks i skeptičko rješenje su dva termina koja Kripke koristi prilikom tumačenja Wittgensteinove „kasne“ filozofije. Skeptički paradoks se svodi na tvrdnju, da značenje ne postoji, dok je skeptičko rješenje usmjereno ka svakodnevnoj jezičkoj komunikaciji, unutar koje, govornici pripisuju svojim i tuđim riječima određna značenja, uprkos tome što činjenice koje utvrđuju značenje tih riječi formirane putem jezičkih pravila ne postoje.

Semantički realizam iniciran je intuitivnom pretpostavkom da govornici slijede jezička pravila prilikom upotrebe jezika, oslanjajući se na značenja, koja su nezavisni standard, pomoću

kojih govornik razdvaja ispravne i neispravne upotrebe neke riječi koje su adekvatno smještene u našoj glavi. Proces razumjevanja, je proces mentalnog stanja koje nam ukazuje na mogućnosti upotrebe riječi u konkretnim okolnostima. Ovakvi stavovi su zapravo meta Kripkeovog skeptičkog napada.

„Kao gotovo svi koji govore engleski, ja upotrebljavam riječ „plus“ i znak „+“ da bih označio dobro poznatu matematičku funkciju, sabiranje. Funkcija je definisana za sve parove poznatih sabiraka. Pomoću moje spoljašnje simboličke predstave i unutrašnje mentalne predstave, ja „shvatam“ pravilo sabiranja. Jedna stvar je ključna za moje „shvatanje“ ovog pravila. Iako sam izračunao samo konačan broj zbirova u prošlosti, pravilo određuje moje odgovore za neograničen broj novih zbirova koje nikad ranije nisam razmatrao. U tom je čitav smisao ideje da ja, učeći da sabiram, shvatam pravilo: moje prošle namjere u pogledu sabiranja određuju jedinstven odgovor za neograničen broj novih slučajeva u budućnosti“. (Kripke, 1982, 8)

Kripke je semantički realizam u raspravu o Wittgensteinovom paradoksu uveo kroz objektivno i subjektivno određenje značenja. Razlika između ove dvije dimenzije značenja ogleda se u razlici između semantičkih i fundacionih teorija značenja. Objektivno određenje značenja usmjereno je ka semantičkim vrijednostima izraza, dok je subjektivno određenje značenja fokusirano na činjenice koje posjeduje govornik o datom izrazu. Klasični realizam ima za cilj da objašnjava objektivnost i nezavisnost značenja, dok semantički normativizam ispituje njegov uticaj na jezičko ponašanje. Objektivni uslovi značenja koji su unutar frameworka klasičnog realizma, nezavisni su od govornikovog uma i jezika. Objektivni uslovi značenja su standardizirani i postoje u vidu objektivnih entiteta u svijetu koji povezuju riječi (znakove) i vanjezične entitete. Najeksplicitnije tekstualno potkrepljenje ovoga argumenta nalazimo u drugom dijelu knjige *Wittgenstein on Rules and Private Language*, gdje Kripke piše sljedeće:

„Deklarativna rečenica dobija značenje zahvaljujući svojim uslovima istinitosti, zahvaljujući svojoj korespondenciji sa činjenicama koje moraju postojati da bi ona bila istinita. Na primjer, rečenica „mačka je na krovu“ razumiju ona govorna lica koja uviđaju da je ona istinita ako i smo ako je određena mačka na određenom krovu, ne istinita u suprotnom. Prisustvo mačke na krovu je činjenica ili uslov-u-svijetu koju će učiniti tu rečenicu istinitom (ona bi izrazila istinu) ako zaista postoji mačka na krovu“. (Kripke, 1982, 72)

Subjektivne uslove značenja objašnjava semantički normativizam, koji se sastoji od metafizičkog i epistemološkog djela. Metafizički dio semantičkog normativizam objašnjava kako

se značenje pojavljuje kao objektivna veza između jezika i svijeta. Epistemološki dio omogućava govorniku da razumije semantičku vezu te kako da upotrijebi određenu riječ u skladu sa njenim pravim značenjem.

„Mentalno stanje koje konstituiše razumjevanje, pored konkretnih odgovora opravdav i način na koji upotrebljavamo riječ u pojedinačnim slučajevima. Uobičajno, ja znam „neposredno i sa velikim stepenom izvjesnosti“ da razumijem „+“ kao znak za sabiranje, te bez razmišljanja odgovorim na pojedinačna pitanja: „ja odmah i bez okljevanja sabiram „68+57“ tako kako sabiram i značenje koje pripisujem znaku „+“ treba da opravda ovu proceduru“. (Kripke, 1982, 40).

Semantički normativizam je inkorporiran unutar semantičkog individualizma. Prožet je tvrdnjama koje su usmjerene ka tome da je mentalno stanje koje gradi razumjevanje fundamentalni dio unutrašnjeg mentalnog života pojedinačnog (individualnog) govornog lica. Razumjevanje ne zavisi od jezičke zajednice, jer „niko drugi ne može da utiče na to kako ja razumijem određeni znak“. (Kripke, 1982, 69). Govornik zbog svoje unutrašnje mentalne predstave neposredno je povezan sa epistemološkim određenjem vanjezičnih elemenata. Svoju semantičku namjeru, govornik formira u pogledu postojećih veza između značenja neke riječi i nezavisnog izvora njenog značenja. „Razumjevajući matematičko pravilo, ja sam postigao nešto što zavisi samo od mog unutrašnjeg stanja, i što je imuno na kartezijansku sumnju u čitav spoljni materijalni svijet“. (Kripke, 1982, 80). Priroda skeptičkog izazova je dvojaka. Možemo razlikovati epistemološko i metafizičko tumačenje skeptičkog izazova. Ova razlika ogleda se u postojanju činjenica kako kaže Kripke koje određuju da li smo u prošlosti razumjeli „+“ kao znak za operaciju sabiranja ili „kvabiranja“. Ali pošto govornik ne može da sazna, a samim tim ne može da opravda svoju tvrdnju da ima na umu operacije sabiranja prilikom sadašnje upotrebe „+“ (epistemološko tumačenje skeptičkog izazova). Ne postojanje činjenice koje određuju da li je govornik u prošlosti razumio „+“ kao znak za operaciju sabiranja ili kvabiranja, te zato govornik po Kripkeu ne može da opravda svoju tvrdnju da ima na umu operacije sabiranja prilikom sadašnje upotrebe „+“ (metafizičko tumačenje skeptičkog argumenta). Kripke preko epistemološkog tumačenja skeptičkog izazova zapravo postavlja metafizičko pitanje: „ Da li uopšte postoje činjenice o značenju mojih riječi, a ne da li mogu da saznam činjenice o tome u kom značenju sam ih ranije upotrijebio?“ (Kripke, 1982, 11).

Prema Kripkeu :

„Može da se učini da je problem epistemološki – kako bilo ko može da zna šta sam razumio sabiranje ili kvabiranje. Ipak, s obzirom na to da je sve u mojoj mentalnoj istoriji kompatibilno sa zaključkom da sam razumio „plus“ kao i sa zaključkom da sam razumio „kvus“, jasno je da skeptički izazov nije epistemološki. On nastoji da pokaže da ništa u mojoj mentalnoj historiji ili mom prošlom ponašanju – čak i ono što bi svemogući Bog mogao da zna – ne može da uspostavi razliku između mog razumjevnja „plus“ ili „kvus“. (Kripke, 1982, 21).

Wilson u svom djelu *On the skepticism about rule-following in Kripke's version of Wittgenstein* (2011) piše: „sve što skeptik očekuje od realiste je da njegov odgovor bude informativan, dakle da ne bude cirkularan i da povuče potrebnu razliku između sabiranja i „kvabiranja“ „. (Wilson, 2011, 258). Po Kripkeu ako realista odgovori da je mentalno stanje razumjevanja „+“ kao znaka za sabiranje, realista je dužan da objasni kako neko mentalno stanje smješteno u govornikovom konačnom umu, može da vodi, usmjeri i opravda upotrebu „+“ u beskonačnom broju novih i nepoznatih slučajeva. „U toliko je ispravno reći da Kripkeov problem spaja epistemološki i metafizički skepticizam“. (Legg, 2003, 61).

Kripkeov argument na osnovi konačnosti i argument na osnovu normativnosti svoje izvorište našao je u Wittgensteinovoj raspravi o sljeđenju pravila. „Ovo je bio naš paradoks: pravilo ne bi moglo da odredi način postupanja, budući da svaki način postupanja može da se dovede do podudaranja s pravilom“. (Wittgenstein, 1980: § 201). Kripkeov argument na osnovu konačnosti ispituje metafizičke dimenzije normativnosti. On zapravo otkriva krizu značenja koja je uslijedila zbog nemogućnosti zasnivanja značenja nečijih riječi samo zato što svaki konačni skup jezičkih i nejezički postupaka može različito da se tumači. Konačna stanja uma i dispozicije konačnog bića ne mogu u sebi da sadrže potrebnu beskonačnost svih mogućih shema primjene riječi. Epistemološki karakter argumenta na osnovu normativnosti očituje se kroz epistemološku dimenziju normativnosti. Kripke ovim argumentom želi da ukaže kako mentalne činjenice, kao i činjenice na koje se one mogu svesti, ne mogu da nam kažu način upotrebe neke riječi, što povlači sa sobom i nemogućnost opravdanja za njezinu konkretnu upotrebu jer se iz iste činjenice mogu izvući različita uputstva za buduću upotrebu te riječi u konkretnoj situaciji.

Antiredukcionizam koji Kripke kritikuje kod Wittgensteina je teorija o introspektivnim mentalnim stanjima. Antiredukcionistička teorija ne svodi mentalna stanja razumjevanja na puko

jezičko ponašanje. Karakter redukcionizma poprima na način zato što svodi jedno mentalno stanje, na drugo sa svim svojim fenomenoliškim svojstvima i mentalnim predstavama. Kripke dokazuje da takvi mentalni entiteti nisu ni nužan, ni dovoljan uslov za razumjevanje značenja te da ne zadovoljavaju epistemološki niti metafizički kriterijum semantičke normativnosti. Wittgensteinova rasprava o feneomeni čitanja pokazuje da „ne postoje mentalni doživljaji koji nužno prate razumjevanje“. (Wittgenstein, 1980, 156). Čak i kada govornik otkrije „povezujuće empirijske pravilnosti“ između razumjevanja određenog izraza i mentalnog doživljaja, sasvim je zamislivo i kada mentalni doživljaj ne bi postojao govornik bi mogao na isti način da razumije taj izraz. Svako od nas može da razumije izraz „kocka“ bez crteža „kocke“ ispred sebe. Sasvim je zamislivo, onda, da svako od nas može da razumije izraz „kocka“ i bez javljanja mentalnih slika.

„Wittgensteinov skeptički zaključak je da nijedna činjenica, nijedan uslov istinitosti ne korespondira rečenicama kao što su „Džonson razumije „+“ kao znak za opciju sabiranja““. (Kripke, 1982, 77). Ako ne postoje činjenice koje utvrđuju značenje prošlih upotreba „+“ onda ne postoje takve činjenice ni o njegovoj sadašnjoj upotrebi. Pošto ne postoji ništa posebno u vezi značenja „+“, navedeni zaključak odnosi se na čitav jezik: „Ne može da postoji činjenica o tome kako ja razumijem „+“, ili bilo koju drugu riječ u bilo koje vrijeme“. (Kripke, 1982, 21).

„Ne može da postoji takvo nešto kao što je razumjevanje bilo koje riječi kao bilo čega (...) pred našim očima čitava ideja značenja isparila je u vazduh, sljedeći skeptika i semantičkog realistu, survali smo se u ponor semantičkog nihilizma sa nevjerovatnim i poražavajućim zaključkom da je sav jezik besmislen“. (Kripke, 1982, 55-71.)

Po Kripkeu skeptički paradoks je „sulud i nepodnošljiv“. (Kripke, 1982, 60). Činjenica je da jezik postoji, da se govornici unutar jezične zajednice razumiju, te da riječi koje koriste na standardiziran način unutar svoje govorne zajednice imaju značenje. „Naša svakodnevna jezička praksa ili vjerovanja su opravdana zato što, uprkos tome što izgleda suprotno ne iziskuje opravdanje za koje skeptik pokazao da je neodrživo“. (Kripke, 1982, 66).

„Mi ne želimo da sumnjamo ili poreknemo da ljudi kada govore da nešto razumiju ili da neko nešto razume... to čini s punim pravom (...) umesto ovog realističnog gledišta Wittgenstein nudi grubu, alternativnu sliku, zasnovanu ne na uslovima istinitosti, već na asertoričkim uslovima ili uslovima opravdane upotrebe“. (Kripke, 1982, 69-74).

DRUGI DIO

IMPLIKACIJE KAUZALNE TEORIJE REFERENCIJE

2.1. Kauzalna teorija referencije u filozofiji Saul Kripke-a

Kripke je predstavio kauzalnu teoriju referencije kao alternativu deskriptivnoj teoriji nominacije, između riječi koje upotrebljavamo u komunikacijskoj zajednici (prvenstveno imena, zatim imenica, glagola itd.) i stvari (osoba) na koje se riječi odnose u interakciji: svijet, čovjek, jezik. Primjerice, kada kažemo da je: „Aristotel bio učitelj Aleksandra Makedonskog“, mi to tvrdimo i kada takva vjerovanja mogu biti neistinita, prvenstveno zbog naše (ne)informisanosti o „Aristotelu“ i njegovom životu koji su proizašli iz naših asocijacija i navika u govornoj zajednici kroz iskustva i zapažanja onih koji su prvi put utemeljili ime „Aristotel“. Kripke koristi ovaj primjer da bi postavio pitanje, ima li ime ikakvu referenciju kada bi se, recimo, zapitali je li postojao „Aristotel“? Ovo nije pitanje o samom postojanju „Aristotela“, već je to za Kripkea i pitanje korespondencije svojstava; svojstvo: „grčki filozof koji je stvorio određena djela“ i riječi „Aristotelovo ime“. To znači da se referencijsko uglavljanje jezičnih znakova vezuje uz aspekt stvarnosti u aktualnom svijetu i to uz one aspekte koje se tiču upotrebe jezika kroz kauzalno-historijske lance i koje naglašavaju jezičnu komunikaciju i interakciju govornika unutar zajednice.

Kauzalna teorija referencije etiketirana je idejom da termin može referirati na bilo šta s čim je na određeni način u kauzalnom lancu povezan. Govornici prilikom formiranja te veze u komunikacijskom lancu ne moraju imati identificirajuća vjerovanja o referentu, jer zapravo kauzalne veze povezuju govornika sa svijetom ili jedne s drugima. Formalnim ili neformalnim davanjem imena, ime je uvedeno kroz komunikaciju u jezičnu zajednicu. Percepirati predmet znači imati sposobnost kauzalnog djelovanja na govornika da aktivira misli koje dovode do upotrebe imena, a samim tim i do designacije referenta na osnovi kauzalne veze s predmetom.

„Prilikom davanja imena, ime se uvodi utemeljivanjem u predmetu. Postoji uzročna veza koja povezuje sposobnost stečenu prilikom davanja imena i sam predmet. Na osnovi te veze, referencija imena utemeljena je u predmetu. Korištenjem te sposobnosti dodaje nove karike uzročnom lancu: vodi do drugih koji imaju sposobnosti neovisne o izvornoj sposobnosti“. (Devitt, Sterelny, 2002, 73).

Jasno je da se ime prenosi od karike do karike. Nije nužno da svaka karika koja ide od govornika do govornika stvara neku referenciju. Sasvim je moguće da postoji određeni kauzalni lanac koji se proteže od naše upotrebe termina „Djeda Mraz“ do nekog povjesnog sveca, no u današnjoj „dječijoj“ upotrebi tog termina za pretpostaviti je da djeca ne referiraju na Svetog Nikolu, sveca koji je utemeljio lik Djeda Mraza, nego na osobu koja živi na Sjevernom polu s

bakom Mrazom u čijem je posjedstvu fabrika za pravljenje igračaka. Ono što je istinito jeste to da na nekog čovjeka u aktualnom svijetu referiramo zbog naše povezanosti s drugim govornicima u jezičnoj zajednici, dolazeći tako do samog referenta. Uslovno rečeno, naša referencija, nije određena našim spoznajama o nama samima, nego i o spoznaji o drugim ljudima koji su pripadnici naše jezične zajednice, o historiji načina na koji je ime percipiralo i akviriralo naše misli prilikom dolaska do nas. Samo sljedeći takav historijat koji je povezan s činom „početnog krštenja“ (predmet se u tom procesu može imenovati ostenzijom ili se referencija imena može utvrditi opisom) možemo doći do referenta. Referentnost imena održava se na način koji je adekvatan imenu te se bilo kakav opis može izostaviti. Prilikom korištenja imena u komunikacijskom kodu mi sebi u datom trenutku ne navodimo kvalitativno jedinstvene opise kako bi identificirali nosioca imena, nego zahvaljujući našem „psihološkom stnju“ mi smo u mogućnosti iznjeti „predodžbu“⁷ koja na subjektivan način izdvaja nosioca imena od njegovoga značenja što ga tim imenom označuje u aktualnom svijetu.

Svako od nas ime je dobio po osobama koje nam nešto znače ili pak mi noseći ime želimo iskazati poštovanje prema određenim osobama. Činjenica je da danas u svijetu, među ljudima, nema nikoga bez imena. Ime je zahvaljujući kauzalnoj teoriji referencije bitna odrednica osobnosti onoga tko to ime nosi. S imenom čovjek ulazi u društvo, upoznaje se s drugim ljudima, preko imena određuje svoj položaj u svijetu, nosi ga cijeli život poput „etikete“.

Vrlo često imena upotrebljavamo na osnovi prilične neinformisanosti o nosiocu imena (govornik ne mora posjedovati nikakva istinita vjerovanja o nosiocu imena, niti mu mora pridružiti adekvatan opis koji bi se na njega primjenjivao). U konkretnom komunikacijskom lancu adekvatan govornik uspješno prenosi ime od karike do karike zahvaljujući svojoj povezanosti s drugim ljudima u zajednici. Nitko od nas prilikom upotrebe imena u komunikacijskom lancu ne navodi posebne karakteristike koje se vezuju za značenje imena. Ime je „tehnički termin koje u komunikaciji ima ulogu da proširi značenje naše rečenice. Ime daje apsolutnu smisao rečenica koje su konstruktor naših „javnih“ misli u komunikacijskom kodu. Kauzalna veza koja je inkorporirana u kauzalnom lancu omogućuje nam da putem imena referiramo na osobu koja je član naše jezične zajednice i našeg svijeta putem komunikacijskog koda u datom vremenu i prostoru. Ono što

⁷ „Predodžba je subjektivna (...) Predodžba se time bitno razlikuje od smisla znaka, koji može biti zajedničko vlasništvo mnogih te dakle nije dio ili modus pojedine duše“. (Frege, 1995, 171).

omogućuje referencijalni čin, neovisan je o identificirajućim sposobnostima pojedinih govornika. Referencijalni čin ovisan je o kauzalnim vezama određenog govornika i nositelja imena. Kako ćemo upotrijebiti ime u komunikacijskom lancu u proporcionalnoj je zavisnosti od: vremena, mjesta, situacije. Kauzalna teorija referencije nam omogućuje da deponujemo ime u našu svijest kroz komunikacijski kod koji sadrži informaciju o nosiocu imena, a koju smo dobili pomoću kauzalnih lanaca koji nam omogućavaju da jasno možemo povezati određeni jezični izraz (ime) s bićima u svijetu. Po kauzalnoj teoriji referencije, referencija je zapravo pitanje koje se proteže od odgovarajuće vrste kauzalne relacije do upotrebe termina i njegovog referenta. Činjenica je da imena nisu sinonimna s opisom koje govornik u komunikacijskom lancu s tim imenom povezuje. Upravo zbog toga moglo bi se reći da je kauzalna teorija referencije ograničena na dva dijela: na ceremoniju „početnog krštenja“ te na procese prenošenja imena putem odgovarajućih kauzalnih lanaca.

U slučaju da ime nema svoga nosioca ono bi bilo „prazno“ ime jer nema svog referenta u aktualnom svijetu. Ono što ga čini praznim imenom (npr. „James Bond“) jeste to što njegova kauzalna mreža nije propisno utemeljena u nekom aktualnom predmetu⁸. Bez obzira na tu proceduru u osnovi praznog imena leži kauzalna mreža. Dva su načina kako se „prazna“ imena javljaju u jezičnoj zajednici. Prvo „prazno“ ime može nastati kao posljedica lažne pretpostavke ili loše informisanosti govornika. Drugo „prazno“ se ime može u govornu zajednicu uvesti kroz film, roman, pripovijest što je puno češći način u odnosu na lažnu pretpostavku. Oba načina ne uspijevaju ništa imenovati, ali uspijevaju o svom iskustvu govoriti i drugim ljudima u njihovoj govornoj zajednici (posuđujući svoju referenciju drugim govornicima), što rezultira da kauzalna mreža raste, širi se, ali ne obezbjeđuje adekvatan referencijalni čin.

Najozbiljniji problem kauzalne teorije referencije (kako ju je skicirao Kripke), prema Gareth Evansu je taj što se čini da je u sukobu sa fenomenom promjene referencije. Gareth Evans u svojoj knjizi *The Varieties of Reference* (1982) navodi slučaj „Madagascara“, kojim se nekada referiralo na dio Afričkog kopna, a kojim se sad referira na afričko ostrvo. Prema Evansu, Marco

⁸ U svom eseju iz 1914. godine *Our Knowledge of the External World as a Field of Scientific Method* Russell eksplicitno kaže “da svi entiteti pripadaju kraljevstvu vječnog/opstojećeg bića, a da neki mogu da se uključe u ono vremensko i kontigentno, to jeste postojećeg”. (Russell, 1914, 233). Ova koncepcija je svojstvena po tome što se biće/bitak može imenovati ili pojmiti, bez obzira da li se radi o jednorogu, Zeusu, konju, a kada je riječ o postojanju ono je svojstveno samo nekim bićima, konkretnim individuama, jer oni nisu predmet logike, i da “logika ne bi trebalo da prizna jednoroga, ništa više nego što to čini zoologija”. (1951, 178).

Polo je navodno prvi koji je izgovorio to ime da bi referirao na ostrvo. Bio je pod utiskom (lažnim) da je to ispravan način upotrebe tog imena. Problem se očituje u sljedećem, kako kaže Evans. Kada je Polo iskoristio to ime, on je imao namjeru da referira na ono što je osoba od koje je stekao to ime referirala, njegova namjera zapravo nije bila da uvodi upotrebu tog imena. Ali osoba(e) od kojih je Marco Polo stekao to ime namjeravale su da koriste ime referirajući na dio akfričkog kopna. Evans se pita kako je onda, došlo do toga da se njime referira na ostrvo? Evans u nastavku pomenute knjige daje imaginarni primjer koji ilustruje poentu.

„Dve bebe su rođene, i njihove majke su im dale imena. Jedna sestra omaškom ih zamjeni (imena), a greška se nikada ne otkrije. Uбудućе će neophodno biti da čovjek svima znan kao „Jack“ se tako zove jer je jedna žena imenovala neku drugu bebu tim imenom“. (Evans, 1982, 301)

Razvijajući teoriju koja bi mogla da se nosi s promjenom referencije, Michael Devitt u djelu *Designation*, objavljenom 1981. godine uvjerljivo je tvrdio da je ime uglavnom utemeljeno u svom nosiocu u brojnim perceptualnim slučajevima nakon incijalnog (početnog čina) imenovanja. Zbog toga, prema riječima Devitta „Madagascar“ je mogao da promjeni referenciju iz kopna u ostrvo, onoga trenutka kada su perceptualno zasnovana utemeljena u ostrvu ustanovljena. Ostrvo je uspješno imenovano s riječju „Madagascar“ putem takvih utemeljenja. I čovjek svima znan kao „Jack“ nije tako nazvan što je neko godinama prije, neku drugu osobu nazvao tim imenom, on se zove tako jer su brojne upotrebe „Jack“ utemeljene u njemu.

Michael Devitt je revidirao Kripkeovu kauzalnu teoriju referencije na način da je nominalnu referenciju objašnjavao kroz teoriju značenja koja objašnjava to da vlastita imena u jezičnoj upotrebi posjeduju jednu vrstu značenja ili kognitivnog sadržaja. Iako je njegova teorija referencije čisto kauzalne prirode u njoj postoji deskriptivni element fiksiranja referencije. Deskriptivi element u Devittovoj referenciji je potreban da bi se objasnilo ono što on naziva „qua problem“. Problem koji je nastao uslijed stava da je proces fiksiranja referencije čisto kauzalnog karaktera jedan nedeskriptivni događaj. Prema Devittu, to je jednostavno netačno, jer da bi se fiksirala referencija imena, onaj koji imenuje mora barem znati koje je vrste objekat koji imenuje. Na osnovu toga, da bi se imenovao određeni pas, mora se barem znati prilikom imenovanja koja je vrsta budući nominatum. Moramo barem znati da je on životinja. Ukoliko je on, tek beživotna masa u vidnom polju, govornik neće uspjeti u njegovom imenovanju. Devitt zaključuje, ukoliko znamo koje je vrste predmet koji se imenuje, to znači da smo sposobni konceptualizirati taj

predmet, misliti o njemu kao o objektu određene vrste. Zato bi, čin imenovanja bio uspješan, jer onaj koji fiksira referenciju mora prema Devittu misliti o budućem referentu pod određenim opisom, odnosno onim pod kojim se predmet ili pojedinac uklapa.

Kauzalna teorija referencije uzeta kao relacija između fragmenta jezika i fragmenta stvarnosti, uzima se isključivo kao istinosna teorija prilikom filozofskih ispitivanja. Razlozi, bilo da su deskriptivni, bilo da su kauzalni, oni ipak konstruiraju navedenu poziciju između jezika i stvarnosti. Štaviše, neki filozofi vjeruju da referencijalne teorije imaju važne implikacije za metafizičke i epistemološke probleme. Quine nije jedan od njih. U *Word and Object* (1960) Quine je iznio razloge za referenciju kao inherentno neodređenu ili “nedokučljivu”. Pod ovim, Quine misli da nema istine o tome o čemu naše riječi referiraju. Već, da ne postoji to nešto, na šta naše riječi referiraju. Quine u svom tematiziranju “problema riječi” ne ide tako daleko da tvrdi kako naše riječi nikako ne uspijevaju da referiraju. Njegov stav je prije fokusiran na ideju da ima smisla govoriti o onome što naše riječi referiraju, samo u odnosu prema nekoj svrsi koju govornik može imati u dodjeljivanju referenta tim riječima. Glavi Quinove dokaz za tezu “nedokučivosti” ogleda se u uključivanju teze da su empirističke teorije neodređene i pored svih svojih podražavajućih dokaza. Bilo koji materijal empirističkog dokaza koji možemo imati o govornicima datog jezika, proporcionalan je određenosti suparničkih teorija o tome na šta njihove riječi referiraju. Prema Quineu takve teorije će biti empirijski ekvivalentne, one će biti jednako konsistentne sa empirijskim podacima (podacima koji potiču iz iskustva). Jedna teorija može reći ‘gavagai’ referira na zečeve, druga može tvrditi da ta riječ referira na neodvojene zečije djelove, dok treća može reći kako riječ ‘gavagai’ referira na vremenski isječak zečeva. Quinova razmatranja o neodređenosti mogu se primjeniti i na sopstveni jezik. Rezultat koji je polučila Quinova teorija je, da raspoloživi dokazi ne prisiljavaju govornika na zaključak da pod ‘zec’ misli na zečeve, nego što bi ga prisilili da zaključak kako pod ‘zec’ on misli na neodvojene djelove zeca ili pak na vremenske isječke zečeva. Ako govornik sebe posmatra koristeći riječ ‘zec’ dokazi koje “iskupi” će dati jednaku podršku za sve tri teorije. Quine zaključuje da za bilo koji dati materijal empirističkog dokaza, biće veliki broj suparničkih teorija o tome na šta riječi koje se koriste referiraju. Na osnovu toga, neće postojati principi po kojima će se o tim teorijama moći prosuđivati.

Davidsonova instrumentalistička viđenja referencije iznesena u djelu *Inquiries Into Truth And Interpretation* (1984) još su radikalnija nego Quineova. Davidson tvrdi da je referencija prazan pojam, te da nemaju apsolutno nikakvu korist za semantičku teoriju. Osnova za držanje ovakve pozicije jeste njegovo uvjerenje da ikakvo objašnjenje referencije, zapravo uopšte nije moguće. Problem je, da bilo koje takvo dato objašnjenje mora biti dato, na ne lingvistički način, ali u osnovi tog problema, nema objašnjenja koje može biti tako dato. Kako Davidson kaže: “Ako ime Klimandžaro referira na Klimandžaro onda bez sumnje postoji neka veza između engleskih govornika, riječi i planina.” (Davidson, 1984, 220). Za Davidsona je nepojmljivo da neko može biti u stanju da objasni tu vezu bez prethodnog objašnjenja uloge riječi u rečenicama. Ako je to tačno, objašnjavanje referencije direktno na ne lingvistički način je nemoguće. Ipak, ovakav stav ne znači zapravo, da ne postoji nada za semantiku. Po Davidsonu, Tarskijeva teorija istine za jezik je istovremeno teorija značenja za taj jezik. Poenta svega iznesenog, ogleda se u tome da u Davidsonovoj teoriji značenja nema mjesta za pojam referencije. Slično u duhu Davidsonovim gledištima i gledišta su deflacionista. Ti teoretičari zapravo tvrde da više od onoga što se dobija od primjera iz konceptualne sheme da ‘A’ referira na ‘A’, referencijalne ideje više ništa ne mogu pružiti. Takva shema, zapravo stvara tvrdnje poput ‘Frege’ referira na ‘Fregea’. Ovakva gledišta su često motivisana i udružena sa deflacijskom teorijom istine, po kojoj izgovoriti da je neka izjava tačna, znači izgovoriti tu samu izjavu.

Kauzalna teorija referencije zapravo tvrdi da se sam proces zadavanje referencije unutar jezične zajednice oslanja na uzročno utemeljenje imena u predmetu. Iako možda ne dobijamo ništa novo u jeziku s uvođenjem samog imena “Einstein”, svejedno s njim, bez ikakvih poteškoća se možemo koristiti da bi designirali Einsteina na osnovu društvenog prenošenja imena unutar jezične zajednice, odnosno na osnovu preuzimanja tog imena od drugih govornika. Kauzalna teorija referencije nam govori da ime može biti uvedeno formalnim ili neformalnim putem, u prisustvu predmeta koji će od tog momenta postati nosiocem određenog imena. Oni koji su prisustvovali zadavanju imena, stječu sposobnost da se koriste tim imenom za designiranje predmeta. Opažanje predmeta, aktiviraće njihove misli, što će dovesti do upotrebe imena. Svaki govornik koji je dovoljno jezično osjetljiv, može steći sposobnost da pomoću imena designira predmet. Ta sposobnost ostvaruje se kauzalnim lancima koji povezuju predmet s ljudima, a također s onima koji su u kontaktu s tim imenom došli tijekom razgovora s drugima ljudima.

2.2. Kauzalna teorija termina prirodnih vrsta

U ovom poglavlju ćemo ispitati proširenje kauzalne teorije referencije na takozvane termine za prirodne vrste, na opće termine i gradivne imenice koje referiraju na primjerke vrste kojoj pripadaju ili supstance koje se nalaze i koje okružuju prirodu. Hilary Putnam (1926 – 2016) i Kripke su dva glavna zastupnika ove verzije teorije. U članku *Identity and Necessity* (1971) Kripke je pokazao kako su imena i termini za prirodne vrste rigidni dezinatori, te da vlastita imena i zajedničke imenice u komunikacijskom lancu kauzalno izdvajaju ono na šta referiraju. Istu tezu Putnam je zastupa u člancima *Is Semantic Possible* (1971) i *Meaning and Reference* (1973). Obje verzije teorija, kada je riječ o zajedničkim imenicama, usmjerene su protiv fregovskog gledišta da svaka zajednička imenica ima smisao (Sinn) i da je referencijalni čin njen nominatum (Bedeutung).

Po Fregeu smisao imena određuje pojam kojeg imenica izražava i preko tog pojma imenica je “ovlaštena” da identifikuje ili izdvoji onaj predmet na koji referira. Teza za koju se Frege zalagao jeste da značenje određuje referenciju na način da uspješno opisuje odnos između značenja jezičkog izraza i onoga na šta taj jezički izraz referira. I Kripke i Putnam su odbacili ovo stajalište. Dok se na jednoj strani Putnam zalagao za tezu da “značenja nisu u glavi” (Putnam, 1977, 124), Kripke je insistirao da je značenje nekog termina za prirodne vrste zapravo njegov Bedeutung, a ne fregovski rečeno njegov Sinn. Kripke-Putnamovo gledište fokusirano je na odnosu između jezika i svijeta gdje je povučena distinkcija između vlastitih i zajedničkih imenica. Vlastite imenice su “etikete” koje nemaju značenje, dok su zajedničke imenice nosioci značenja. One znače supstance ili pripadnike određene vrste na koje referiraju. Tako značenje riječi “voda” “jeste supstanca voda”.(Strol, 2005, 300).

Opći termini su zapravo brojive imenice. Pomoću njih u “našem okruženju” možemo brojati ono na šta referiraju (možemo brojati: tigrove, kompjutere). Upravo zbog toga se opći termini razlikuju od gradivnih imenica. Uzmimo za primjer vodu. Ne možemo brojati samu vodu. Jer pod raznim fizičkim i hemijskim uticajim ona mjenja svoje stanje, oblik, boju, prostor i vrijeme. Prosto je za nas obične ljude “nebrojiva” i “neopažljiva” jer referira komulativno. Ali možemo brojati čaše, flaše i kapi vode. “Bilo koji zbroj djelova vode i sam je voda”. (Quine, 1960,91).

Mi obično imamo pogrešna vjerovanja ili znanja o određenim članovima prirodne vrste, ali unatoč tome možemo referirati na te iste članove “opažljivih” prirodnih vrsta. Razmotrimo

primjer 'tigra'. Kako je opći termin 'tigar' dospio u našu jezičku, komunikacijsku zajednicu, kada mnogi od nas nije doživio ostenzivni kontakt s primjerkom pomenute vrste? Panthera tigris, je riječ koja je izvedena iz latinskog jezika, a označava tigra kao pripadnika porodice mačaka s crvenkastožutim krznom i mnogo poprečnih crnih pruga. Zašto u komunikacijskom kodu prosto kada bi željeli da referiramo na tigra, ne bi mogli koristiti termin mačka? I jedan i drugi termin su stvari iste vrste (pripadaju porodici mačaka), ali na osnovi čega imaju različitu referenciju? Empirijskim i znanstvenim istraživanjem utvrđene su sličnosti i razlike među njima. Mnogi od nas svoju referenciju glede 'tigra' su posudili od drugih. 'Tigar' nije primjerak kojeg susrećemo u našoj okolini, ali jeste primjerak koji posjeduje svoju referenciju, time što govornici unutar kauzalnog lanca, rigidno designiraju tigra u svakom mogućem svijetu.

Putnamova "jezična podjela rada" (Putnam, 1975, 227) naglašava značaj posuđivanja referencije. Budući da je jezik nastao u društvu (čovjeku je urođen) i služi društvenim potrebama, jezik možemo na osnovu toga definirati kao društvenu pojavu koja nam omogućava jezične interakcije s drugim ljudima. Jezične interakcije ogledaju se u sposobnosti ljudi da u "svojoj interakciji sa svijetom koriste bilo koji termin jezika, iako su rjeđe u stanju taj termin dovesti u vezu sa svijetom". (Devitt, Sterelny, 2002, 97). Činjenica je da imamo korist od jezične interakcije s drugim ljudima, jer dobijamo informacije o identitetu termina za prirodne vrste. Referenciju termina 'tigar' uspostavio je utemeljitelj termina 'tigra', koja se kroz kauzalne lance prenosila od govornika do govornika, da bi de facto termin doveli u vezu sa svijetom kako kaže Michael Devitt. Kauzalna teorija referencije za prirodne vrste sinonimna je sa kauzalnom teorijom referencije za imena, jer u osnovi to nije samo teorija referencije, nego i teorija smisla kao i kompetencije. U komunikacijskom lancu mi smisao termina izjednačavamo sa svojstvom termina zahvaljujući kauzalnom lancu koji ih povezuje, a kao rezultat javlja se zajednička priroda članova prirodne vrste koja je implicate uključena u smisao termina za prirodne vrste.

Govornik u komunikacijskom lancu posjeduje kompetitivne sposobnosti za korištenje termina prirodne vrste jer ih je stekao utemeljenjem ili posuđivanjem referencije. Zbog "propisnog" načina vezivanja na kauzalnu mrežu, govornik "zahvaća smisao" termina u psihološkom minimalnom smislu. Psihološki smisao ne zahtjeva od govornika da posjeduje bilo kakava istinita vjerovanja niti znanja o smislu termina, budući da je smisao nešto što je izvan domašaja običnog govornika. Termini za prirodne vrste prema Kripkeu puno su bliži vlastitim

imenima, nego što se to obično pretpostavljalo. Termin ‘tigar’ upotrebljavamo “kako bismo označili neku vrstu i da ništa što ne spada u tu vrstu, pa iako izgleda poput tigra, zapravo nije tigar” (Kripke, 1997, 104). Intuitivno, ovo ne bi trebalo utjecati na našu referenciju.

“Ljudi primjerke svrstavaju u prirodne vrste na osnovi opažljivih karakteristika primjeraka. Vide kako primjerci izgledaju, kakog su oblika, itd. Vide kako se ponašaju i zaključuju da imaju izvjesna uzročna svojstva”. (Devitt, Sterelny, 2002, 101).

Društveno prenošenje termina ‘tigar’ uključuje percepciju primjerka, jer termin tigar referira na nešto što je je opažljivo u aktualnom svijetu. Termin ‘tigar’ ima uvijek istu referenciju bez obzira tko taj termin izgovarao (naučnik ili obični govornik). Tigar u jeziku izvornog govornika denotira klase primjeraka, koje mi tretiramo kao jedinstvenu vrstu. Njegovo značenje uvijek je definirano unutar paradigme u kojoj “nastupa”. Učimo da ovu riječ primjenjujemo na životinju koja ima izvjesna opažljiva svojstva, i pored toga, učimo da ovu riječ koristimo i na razne druge načine. Tako značenje termina ‘tigar’ nastaje kao funkcija onoga što govornik opaža ili doživljava. Korištenjem ovog termina mi ulazimo u zajednicu koja sjedinjava zajedničke jezičke prakse. Kroz zajedničke jezičke prakse mi razumijemo ono šta ovaj termin znači i šta ljudi u komunikacijskom kodu podrazumjevaju pod ovim terminom kada ga koriste u procesu komunikacije. Ovaj proces može da ima pozitivan učinak samo ako govornici u kauzalnom lancu mogu da posmatraju stvari o kojima se govori i osobinama koji ih identificiraju kao člana određene prirodne vrste. U slučaju ‘tigra’ to znači posmatranje njegovih opažljivih svojstava kao što su: njegova boja, njegova veličina i tome slično. Ishod ovog procesa je takav da govornik pokušava da svoje misli o terminu ‘tigar’ saopšti drugima u komunikacijskom lancu i da vice versa razumije njihove misli, te da uči da upotrebljava pomenuti termin u skladu s praksom jezičke zajednice u kojoj se nalazi, jer kako Wittgenstein piše u *Tractatusu* (1922) “deca ne uče da postoje knjige, da postoje stolice itd.- ona uče da dohvate knjigu, da sede na stolici itd” (Wittgenstein, 1969, 62). Govornik kroz jezik zapravo oslobađa značenje termina ‘tigar’, ali kroz jezik, govornik je pak unutar kauzalnih mreža razvio svoje mišljenje, razumjevanje termina ‘tigar’ kojeg može posredstvom kauzalnih lanaca prenositi i na druge pripadnike njegove jezičke zajednice.

2.3. Argument Zemlje Blizankinje⁹

U svom najpoznatijem djelu *Meaning and Reference* objavljenom prvi put 1973. godine Hilary Putnam je iznio najčuveniji argument u pogledu kauzalne teorije referencije za termine prirodne vrste kroz znanstveno-fantastični scenario Zemlje Blizankinje. U čemu se ogleda moć ovog primjera? Putnam nas poziva da zamislimo da negdje u svemiru postoji planeta Zemlje Blizankinje, koja je dupler našoj planeti, planeti Zemlji. Zemlja Blizankinja je iste veličine kao i naša planeta Zemlja, ima isti izgled, oblik i na njoj je inkorporiran dvojniki svake osobe koji postoji na našoj aktualnoj planeti Zemlji. Kako kaže Devitt “posebno je važno da svaki Zemljanin ima doppelgängera na Blizancu Zemlje koji je do u molekulu jednak odgovarajućem Zemljaninu” (Devitt, Sterelny, 2002, 66). Na Zemlji Blizankinji bi postojala i supstanca, koju Zemljoblizanci nazivaju ‘vodom’. Između ove dvije Planete postajala bi bitna razlika između supstance kao što je ‘voda’. Po svojim opažljivim svojstvima i upotrebi ona se ne bi mogla razlikovati od ‘vode’ koju mi na Zemlji koristimo, ali razlika bi se očitovala kroz hemijsku analizu vode. Kada se ‘voda’ na Zemlji Blizankinji podvrge hemijskoj analizi, rezultati će pokazati da se ona ne sastoji od vodonika i kisika (kao što je to slučaj na našoj Planeti), nego da se njen hemijski sastav ogleda kroz druge hemikalije koje možemo nazvati XYZ, a koje nisu identične tipičnoj formuli “vode” na Planeti Zemlji H_2O .

Zemljani i njihovi dupleri bi mogli da vodu opišu kao supstancu koja ima određena opažljiva svojstva koja se očituju kroz njenu: tečnost, providnost, viskoznost te da je referencija pojma tečnosti koja je H_2O na Zemlji, a XYZ na Zemlji Blizankinji gdje se podrazumjeva da je XYZ različito od H_2O . Tečnost na koju se referira istim terminom, terminom “voda” prema tome su različite supstance zbog načina na koji Zemljani i njihovi dupleri shvataju isti pojam, odnosno imaju na umu isto značenje, ali taj pojam je polučio dvije različite referencije H_2O i XYZ. Iz ovog primjera jasno slijedi da značenje ne određuje referenciju, kao što je to Frege tvrdio. Fregeovo gledište težilo je k tome da “voda” znači supstancu koja ima izvjesna opažljiva svojstva. Značenje termina “voda” disfunkcionalno je sa fregeovskim smislom i značenjem, “voda” je u potpunosti određena hemijskim sastavom koji je pokazao šta voda zapravo jeste.

⁹ Vidjeti više u Putnam, H. (1977): *Meaning and Reference*. Cornell University Press

Pod “prirodnom vrstom” Putnam podrazumjeva ono što se nalazi u prirodi za razliku od onoga šta su stvorili ljudi. Priroda vode određena je njenom hemijskom analizom, kojom je određeno da je sastav vode H_2O . Budući da to nije sastav vode na Zemlji Blizankinji, može se izvesti zaključak uprkos izgledu “vode”, da ta tečnost nije zapravo “voda”. Analogno tom zaključku možemo izvesti i sljedeći da riječ ‘voda’ onako kako se upotrebljava na Zemlji Blizankinji nema isto značenje koje ime riječ ‘voda’ kada se ona upotrebljava na našoj Planeti Zemlji. Tako ‘voda’ na Zemlji Blizankinji ima značenje u formi XYZ, dok na Zemlji ona je H_2O . Iako riječi imaju isti zvuk, ne povlače i isto značenje. ‘Voda’ je zapravo homonim. Izgovorena i na jednom i na drugom Planetu asocira isti zvuk ali i različito značenje. I Kripke i Putnam svoja istraživanja u pogledu kauzalne teorije referencije za termine prirodne vrste (u ovom slučaju “vode”) usmjerili su na dva pitanja: koje je značenje riječi ‘voda’ i šta ona zapravo jeste. Da bi došli do odgovora na pitanje značenja riječi ‘voda’, prvo će mo odgovoriti na pitanje šta ‘voda’ zapravo jeste. Kripkeov odgovor glasi:

“Želim da pređem na opštiji slučaj, koji sam pomenu prošlog predavanja, slučaj identiteta između termina za supstance, a također i za svojstva supstanci i prirodnih vrsta. Filozofi su, kao što smo rekli, bili veoma zainteresovani za iskaze koji izražavaju teorijske identifikacije, između ostalih, da je svjetlost struja fotona, da je voda H_2O , da je munja električno pražnjenje, da je zlato element s atomskim brojem 79.” (Kripke, 1980, 116)

Putnamov odgovor se ne razlikuje od Kripkeovog. Formulacija njegovog odgovora je sljedeća: “Kad smo jednom otkrili da je voda (u aktualnom svijetu) H_2O , ništa se ne računa kao mogući svijet u kojem voda nije H_2O .” (Putnam, 1977, 130). Sasvim je jasno da oba autora misle da je voda identična sa H_2O . U Putnamovom argumentu Zemlje Blizankinje ‘voda’ je nužno H_2O i prema tome nije moguće da u jeziku koji se govori na Planeti Zemlji znači nešto drugo do H_2O . Kada Zemljanin koristi termin ‘voda’ on referira na ‘vodu’ na Zemlji. Kada njegov dupler koristi termin ‘voda’ on referira na ‘vodu’ na Zemlji Blizankinji. Iako su Zemljanin i njegov dupler s Zemlje Blizankinje potpuno jednaki, njihove su referencije različite.

“ Pretpostavimo, sad, da još nisam otkrio koja su značajna fizička svojstva vode (u stvarnom svijetu) – tj. Još uvijek ne znam da je voda H_2O . Možda ima uspješnih načina da prepoznam vodu (naravno, u nekom malom broju slučajeva mogu da griješim i da ne budem u stanju da otkrijem svoju grešku sve do nekoga kasnijeg stupnja u razvoju nauke), ali ne poznajem mikrostrukturu vode. Ako se slažem s tim da

neka tečnost sa spoljnim svojstvima vode ali s različitom mikrostrukturom nije stvarno voda, tada se moj način za prepoznavanje vode ne mogu smatrati analitičkim određenjem toga šta znači biti voda.” (Putnam, 1977, 129)

Mikrosastav neke supstance prema Kripkeu je uvijek odlučujući za to kako tu supstancu zovemo. Nije nužna istina da je voda identična sa H_2O . Stereotip ‘vode’ u načelu bi mogao pristajati nekim drugim tekućinama, kada bi tekle u rijekama ili padale s kišom na Zemlju i Zemlju Blizankinju. Riječ kao što je ‘voda’ referira na vrstu što je srećemo u prirodi. Bilo na Zemlji ili Blizankinji Zemlji. Putnam kaže “značenja naprosto nisu u glavi”. Značenja igraju vrlo važnu ulogu u komunikaciji između ljudi. Ona taj proces treba da unaprijede budući da predstavljaju kariku koja povezuje lanac komunikacije. Kauzalna teorija referencije termina za prirodne vrste (‘voda’) ne oslanja se na ostenzitivnu definiciju. Tako roditelji Zemljani i roditelji na Zemlji Blizankinji ne uče svoju djecu da je ‘voda’ zapravo sastavljena od molekula vodonika i kisika (H_2O), ne vrše hemijske analize ‘vode’ da bi demonstrirali djeci molekularni sastav ‘vode’, oni umjesto toga uče svoju djecu kako da povezuju riječ ‘voda’ sa onim što opažaju i čime rukuju u svojoj okolini. Značenje riječi ‘voda’ zavisilo bi od kauzalno-historijskih lanaca prenošenja referencije koji sežu od prvog imenovatelja ‘vode’ pa sve do nas, spajajući tako naše značenje riječi ‘voda’ sa značenjem stanovnika Zemlje Blizankinje.

Ejvrum Strol u svojoj knjizi *Analitička filozofija u dvadesetom vijeku* (2005) smatra da kada bi Kripke i Putnam bili u pravu ni jedan govornik iz perioda 1800. godine ne bi mogao da zna značenje riječi ‘voda’. Ovakvo stajalište uslijedilo je iz njihove teze da ‘voda’ znači isto što i H_2O i da prije XVIII vijeka niko nije znao da je hemijski sastav vode zapravo H_2O . U tom svom neznanju ljudi prema Strolu ne bi mogli da komunicirali jedni s drugima, ne bi mogli smisleno da izdvajaju ili pak izražavaju naređenja kao što su “Donesi mi čašu vode” ili “Nemoj da prosipaš vodu”. Pošto ne možemo zanemariti činjenicu da u ljudi itekako komunicirali jedni s drugima, govoreći sve ovo, premda nisu ništa unali o molekularnom sastavu vode, prema Strolovom mišljenju slijedi da su znali šta riječ “voda” znači. Strol zaključuje da su teorije koje su iznjeli i Putnam i Kripke pogrešne zbog načina na koji su preokrenuli prirodni red stvari.

“Umjesto da počnu s činjenicom da u raniji govornici engleskog međusobno komunicirali i da se zapitaju kako je to bilo moguće, oni su razvili jednu apriornu teoriju koja činjenicu ovakve komunikacije čini neobjašnjenom. Ovdje imamo filozofski paradoks u najjačem obliku.” (Strol, 2005, 318)

TREĆI DIO

KAUZALNA TEORIJA REFERENCIJE VERSUS JEZIK, STVARNOST, SLOBODNI SUBJEKT

4.0 Kauzalna teorija referencije u triangulaciji odnosa: jezik, stvarnost, slobodni subjekt

Jezik je sredstvo komunikacije među ljudima. Preko jezika ljudi jedni drugima u komunikacijskom lancu po sistemu “pošiljalac šalje poruku primaocu” prenose svoja imena, sumnje, strahove, želje izjave ljubavi ili mržnje itd. Jezik pruža usluge prijenosa informacija (enkodiranje i dekodiranje poruke) preko koda koji je u potpunosti ili barem djelimično zajednički pošiljaocu i primaocu. Naizad, kontakt predstavlja psihološku vezu između pošiljaoca i primaoca poruke, koji obojici omogućuje da izravno uđu u komunikacijski odnos i ostanu u njemu.

Stvarnost je objektivni proces koji ne zavisi od našeg mišljenja. Mišljenje kao fragment stvarnosti oblikovano je putem našeg mozga, a pomoću kojeg spoznajemo sebe kroz “ritual” koji potvrđuje identitet onoga uvijek istog. Identitet slobodnog subjekta koji preko jezika, odnosno riječi, proizvodi karakteristične zvukove, služe mu da bi ostvario komunikaciju i interakciju sa drugim govornicima. Iako je stvarnost nezavisan od nas, vrlo je lako prepoznajemo preko različitih oblika misaonog procesa. Sasvim je jasno da misli mogu postojati i bez riječi. Prepoznatljivost i jasnoća naših misli zasnovana je najvećim dijelom preko jezičke artikulacije. Ako im u komunikacijskom lancu ne pridružimo neko značenje, odnosno, neke misli koje bi bile u direktnoj vezi sa njima, riječi su onda samo prazni zvukovi bez smisla. Momenat nezavisne egzistencije koji je karakterističan za ova tri pojma (jezik, stvarnost, slobodni subjekt) bio bi beznačajan da oni nisu međuzavisni i isprepleteni pojmovi. Najjednostavnije rečeno oni se ne mogu shavti jedni bez drugih, budući da je za logiku važno to da je bavljenje logikom uglavnom studiranje jednog mogućeg jezika koji bi bio u stanju da opiše osnovne misaone procese. Na osnovu čega se onda stvarnost konstruiše?

Komunikacija je jedan od osnovnih procesa preko kojeg se konstruiše/građi stvarnost. Značenje i smislovi ljudskog svijeta ostvaruju se preko komunikacije, a koja potiče iz simboličke produkcije. Imena, poruke, simboličke tvorevine, konstruišu stvarnost kao i svi drugi ljudski proizvodi. Primarni proces kojim se gradi stvarnost jeste komunikacija. Komunikacija nije izvedena naknadnim procesom, koji bi predstavljao realnost što postoji prije nje, izvan i nezavisno od nje. Komunikacija je zadužena za stvaranje socijalnih činjenica u kojima društvo živi. Preko komunikacije moguća je analiza društvenih procesa. Zahvaljujući komunikaciji možemo uočiti pravilnosti/nepravilnosti u okviru skupa okolnosti koji favorizuju izvjesna značenja i smislove, u

odnosu na sva druga moguća značenja i smislove. Ovakve okolnosti postaju kulturni obrasci, što održavaju ali i stvaraju sistem odnosa prema kome se u društvu normira označavajuća/identificirajuća praksa preko kauzalnih lanaca i iskustva govornika. Društveni akteri u komunikacijskom lancu praktikuju svoju moć da izgrađuju društvenost, preko ispoljavanja socijalne moći u njenom najbitnijem vidu, a to je moć da se učestvuje u stvaranju uslova zajedničkog života. Isključivanje subjekta iz komunikacije, posredstvom raznih faktora je, prema tome jednako isključivanju iz zajedništva. Isključivanje iz zajedništva u direktnoj je vezi s “odmumiranjem imena”.

Prema Devittu ime odumire kada ljudi prestaju korištenjem imena dodavati nove veze u mreži. S obzirom da je ime nezavisno od podražaja, “zato što kauzalni lanac o kojem ovisi njegova upotreba ne zahtjeva prisustvo predmeta” (Devitt, Sterelny, 2002, 74) u stvarnost, u procesu isključivanja iz zajedništva ili “odumiranja” imena, referencijalni čin neće se odnositi direktno na nosioca imena, nego će djelimično designirati isključeni, “odumrli” predmet. Djelomična designacija je uslovljena designirati “oba predmeta”. Designira onaj predmet, koji još “živi” u našem sjećanju, zahvaljujući širini kauzalnih lanaca koji nam omogućavaju da u komunikaciji s drugim govornicima (iako ta osoba nije prisutna “fizički”) utemeljimo njenu referenciju kroz kodiranu mrežu koju smo razvili u interakciji sa govornicima naše jezičke zajednice. Na osnovu toga naša referencija nije uslovljena prisustvom “odumrlog” predmeta.

Isključivanje iz zajedništva, ne povlači sa sobom i isključivanje njegove referencije. Ona je utemeljena u društvu, kroz njegovo djelovanje u prošlosti, ali ne i u sadašnjosti, niti u budućnosti. Iako je subjekt isključen iz komunikacijskog lanca, na osnovu uzročno/posljedične veze koju je razvio sa ostalim članovima, opisni element prilikom procesa isključenja ušao je u karakterizaciju d-lanca. Na taj način subjekat je osim “standardne” referencije, sebi uskratio mogućnost da manifestuje svoju komunikativnu moć kroz mrežu kauzalnih lanaca u “svojoj” govornoj zajednici. Drugim riječima, kada se subjektu u komunikaciji (u svom standardiziranom društvu) ograničava učešće u kreiranju realnosti, proporcionalno tome sužava mu se i mogućnost raspona u okviru kojeg može da objavi konstrukciju smisla. U takvom limitiranom rasponu, limitirana je i njegova mogućnost “slobodnog izbora”, da u kauzalnom lancu širi svoju mrežu “prenošenja i informiranja” o svijetu sa drugim korisnicima njegove govorne zajednice.

Adelaide Herculine Barbin, većinu svog života provela je u institutima za djevojke. Kao najbolja studentica iz klase, dobila je posao u ženskoj školi. Zbog prirode okruženja u kojem se našla, Adelaide se zaljubljuje u svoju radnu kolegicu. Adelaidina zaljubljenost vremenom se realizovala u ljubav, što je rezultiralo zajedničkom životu mnogo mjeseci. Sumnjičava oko njihovog odnosa i grješnosti stanja u kojem se našla, Adelaide se odluči obratiti svešteniku. Sveštenik je Adelaide uputio na medicinske autoritete, budući da nije znao da je Abel zapravo bio kršten kao Adelaide Herculine Barbin. Na pregledu, doktor je odmah vidio osobu muškog pola sa rudimentarnim verzijama genitalnih organa oba pola. U svojoj dvadesetoj godini, 1860. godine, Adelaide Herculine je ponovo zvanično u matične knjige upisan kao Abel. I od tada počinje da živi kao muškarac.

Abel koji je imao dvadeset devet godina, ostavio je za sobom spis, koji prema riječima Catherine Belsey svjedoči podjednako o njegovoj visokoj inteligenciji, kao i očajanju koje ga je dovelo do samoubistva 1868. godine u Parizu. Početni djelovi njegovog spisa opisuju djevojaštvo sa relativnom socijalnom integracijom i znatnim akademskim uspjehom. U prijelazu na Abelovu priču, prema Chaterin tekst postaje nepovezan i nesređen, sa mnogo ponavljanja i nekako nekoherentan. I pored toga što se osjećao usamljeno i društveno osramoćen, bio je onemogućen da se vrati onima koji su ga poznavali kao ženu. Svi poslovi, koji su u međuvremenu bili dostupni, bili su namjenjeni onima koji su imali radno iskustvo. Iako je Abel imao iskustvo kao nastavnica, u tom razdoblju, karijera u djevojačkoj školi nije bila namjenjena muškim nastavnicima.

Chaterin Belsey zaključuje da kulturno konstruisan svijet u kojem su polne uloge dramatično polarizovane, Herculine/Abel nije mogao preživjeti ni kao žena, ni kao muškarac. S obzirom na činjenicu da su ga značenja femininosti, koja se potrudio da usvoji najviše znanja što je mogao, regrutovala kao ženu, naprosto nije mogao postati drugačiji. Nije mogao postati maskulini subjekt, koji bi djelio i reprodukovao značenja koja omogućavaju posrdstvom kauzalnih veza povezivanje među muškarcima konvencionalno muško ponašanje.

“Polarnost između oblika subjektivnosti koji odgovaraju muškarcima i ženama teško da bi mogla biti ekstremnija nego što je bila sredinom devetnestog vijeka u buržoaskoj i provincijalnoj Francuskoj. Lahko je vidjeti, iako autor spisa to teoretizuje, koliko bi i socijalno i psihološko bilo teško postati pripadnik suprotnog pola u takvim okolnostima.” (Balsey, 2003, 50)

Slučaj Herculine Barbin nije bio olakšan insistiranjem njenog sveštenika i ljekara da mora biti upisana u svoj “pravi pol”. Naše društvo, još uvijek osjeća nelagodnosti pred bebama istog pola, kaže Balsey. Doktori preuzimaju “prirodno” pravo na sebe kako bi odredili pravi pol djeteta. Zapadna nam kultura pripisuje dva pola. Engleski jezik, kao inskripcija jedne kulture, nudi zamjenice za muški i ženski pol. Od subjekta se očekuje da se identifikuje jednom od njih. Balsey smatra da je najskrupulozniji način onaj, kada roditelji nemaju drugog izbora, nego da o djeci govore koristeći dobro poznate zamjenice ‘on’ ili ‘ona’. Djeca prema Balsey čine sve što mogu da postanu, ono što im jezik zapravo kaže da jesu.

U slučaju osoba “oba” pola, Herculine/Abel, referencija je prvobitno fiksirana davanjem imena (početni čin krštenja), da bi se posredstvom “prirodnog” uticaja referencijalni čin promjenio kroz “posuđivanje” referencije. Da bi sveštenik ili ljekar uspjeli da putem vlastitog imena referiraju na istu stvar/individuu na koju je “pozajmljivač” (matičar) referirao, oni moraju imati tu namjeru. Zato je sveštenik mogao koristiti ime Herculine, da referirana na svog kućnog ljubimca čak i ako je onaj od kojeg pozajmljuje to ime, koristio to ime da bi referirao na najbolju nastavnicu u djevojačkoj gimnaziji. Kada je Herculine, ponovo upisan u svoj “pravi” pol, ime se ponovo prenosilo od karike do karike putem komunikacijskih razmjena. Govornici u Parizu su imali mogućnost izbora ili da referiraju na Abela, koji je bio radnik na željezničkoj stanici, ili da referiraju na Herculine koja je bila nastavnica u ženskoj školi. Komunikacija koja je ključni element u prenošenju informacija, ključni je element u razumjevanju i poboljšavanju kauzalne teorije referencije. Bez komunikacije, jezik bi bio samo “mrtvo slovo na papiru”, a kauzalna teorija ne bi mogla pokazati razliku između govornikovog značenja i konvencionalnog značenja. Ostali bi u svijetu (ne)jezika gdje bi se bilo šta moglo zvati bilo kako.

Prema Kripkeu i kauzalnoj teoriji referencije, referencijska uloga povezuje jezične izraze s bićima u svijetu. Kauzalna teorija referencije objašnjava načine referiranja jednostavnih izraza kao i ovisnost značenja složenih izraza o značenju jednostavnih sastavnih djelova. Kripke kao pripadnik struje savremenog esencijalizma, razvio je vrlo autentičnu poziciju prema kojoj stvari posjeduju objektivnu, od naše spoznaje nezavisnu bit. Objekti se prema Kripkeu vezuju uz svoju esenciju unutar različitih ontoloških modusa. Tu se postavlja pitanje razlučivanja mogućih promjena kriterijem granice očuvanja identiteta, a samim tim i prepoznavanjem bitnih svojstava koje valja očuvati kako bi predmet, podvrgnut promjenama, ipak ostao ono što jeste.

Odredili smo kauzalnu teoriju referencije kao poziciju koja, prije svega u osnovi ime doređuje kao kruti, rigidni designator. Kričke ime razumije kao vlastito ime, koje označuje ime: osobe, grada, zemlje. Referencijalni identitet vezan je za ideju krutog označitelja, koji se preslikava na vlastito ime na način da vlastito ime kruto označuje isti entitet u bilo kojem mogućem svijetu. Referencija je utvrđena u datom svijetu i predstavlja izražaj samo jednog od mogućih opisa koji ne utvrđuje smisao imena nego opis određuje njegova referenta na način da određenim opisom referiramo samo na jednu osobu ili biće. Po kauzalnoj teoriji referencije, referencija je zapravo pitanje koje se proteže od odgovarajuće vrste kauzalnih relacija do upotrebe termina i njegovog referenta. . Upotreba vlastitih imena preodređena je postojanjem kauzalnih lanaca koji imaju funkciju da povezuju ime onoga ko koristi ime i onoga ko to ime “nosi”. Kauzalna teorija referencije za prirodne vrste sinonimna je sa kauzalnom teorijom referencije za imena, jer u osnovi to nije samo teorija referencije, nego i teorija smisla kao i kompetencije. U komunikacijskom lancu mi smisao termina izjednačavamo sa svojstvom termina zahvaljujući kauzalnom lancu koji ih povezuje, a kao rezultat javlja se zajednička priroda članova prirodne vrste koja je implicite uključena u smisao termina za prirodne vrste.

Izrazi mogu da imaju različite funkcije u različitim rečenicama, ali oni moraju da ispune dva zadatka.

Jedan je da referiraju ili identificiraju objekt govora, a drugi je deskriptivni ili klasificirajući ili askriptivni zadatak i odnosi se na ono šta se govori i šta se pripisuje objektu govora. Različiti izrazi koje konvencionalna gramatika naziva subjektom i predikatom učestvuju u ispunjavanju ovih zadataka na način da referirajuća upotreba izraza služe govorniku i slušatelju da identificiraju objekat o kojem se govori pod uslovom konteksta izgovaranja izraza o kojem se govori. Pod kontekstom Strawson uvijek misli na vrijeme i prostor, situaciju u kojoj se govornik i slušatelj nalaze, njihov identitet, njihov historijat itd. Askriptivna upotreba izraza fokusirana je na zadovoljavanje samo jednog uvjeta, da je ono o čemu govori stvar određene vrste i da posjeduje određene karakteristike. Različiti izrazi, imaju različitu referenciju i oni se jedan od drugog razlikuju po opsegu i kontekstu, po stupnju deskriptivnog značenja i po tome što potpadaju u dvije klase čiji kontekst referiranja određuju zamjenice i supstantivne fraze, i drugu gdje se partikularna upotreba izraza formira kao kod vlastitih imena. Strawson je ova razmatranja proširio u svom najpoznatijem djelu *Individualis* (1959) kroz pojmove identifikacije i re-identifikacije objekata.

Objašnjenje statusa partikula prostorno-vremenskog svijeta jeste paradigma koju Strawson koristi prilikom objašnjenja logičkog subjekta. Identifikacija i reidentifikacija partikula u jeziku, poslužila je Strawsonu da formira sasvim drugačiji tip veze između subjekta i predikata. Subjekt ne bi imao povlašteno mjesto u rečenici zbog atributivne veze koja će na primjerniji način opisati logičku relaciju subjekt-predikat¹⁰.

Kako gore navedene teorije možemo integrirati u klasičnu i modernu teoriju opisa? Da li se imena imena mogu tretirati kao skraćeni opisi ili se putem imena izražava smisao, a samim tim određuje se i njegova referencija. Klasična teorija opisa (Frege, Russell) izražava jednu jednostavnu ideju koja se ogleda u sljedećoj postavci: ukoliko je smisao imena zadan određenim asociranim opisom koji se kruto vezuje samo za taj opis, smisao imena bio bi smisao opisa. Razmotimo sljedeći Fregeov primjer: „Imajući u vidu šta se obično vjeruje o Aristotelu, možemo pretpostaviti da određeni opis asociran s 'Aristotel' jeste 'učenik Platona i učitelj Aleksandra Velikog'“ (Frege, 1952, 58n). Ako je tako, opis „učenik Platona i učitelj Aleksandra Velikog“ trebao bi izražavati smisao od Aristotel. On to i čini, jer teoretičar opisa prilikom „zahvatanja smisla“ podrazumjevaju da je ime kruto asocirano određenim opisom, pod parolom vjerovanje je znanje, samo ako je istinito. Samo je istinito vjerovanje kao znanje opravdano.

Nasuprot tome moderna teorija opisa sa svojim najutjecajnijim predstavnicima (Strawson, Searle) ime asocira sa većim brojem opisa, sa „snopom“ opisa. Snop opisa bi prema modernim teoretičarima trebao razumjeti, a samim tim i „zahvatiti“ smisao imena i odrediti njegovu referenciju budući da ime referira na predmet koji denotira većinu opisa. Tako se još jednom prihvaća „kartezijska pretpostavka“ da kompetentan govornik prešutno zna da ime referira na predmet koji denotira većina opisa. Govornik kompetentan s imenom Aristotel zna činjenice koje su dovoljne da identificira „sistematizatora silogističke logike“.

Moderna teorija kao i klasična dovode do neželjene nužnosti i izgubljene krutosti. Kontigentno je da 'Aristotel' ima jedno svojstvo asocirano snopom opisa, ali nije kontigentno da 'Aristotel' ima većinu svojstava asociranim snopom opisa. Opisi koji su vezani s 'Aristotel', a koji se pojavljuju u rečenici kao: „rođen u Stagiri“, „sistemator silogističke logike“, „sin liječnika Aminte Drugoga“, „učitelj Aleksandra Velikog“ itd. trebali bi za klasične i moderne teoretičare biti nužni. Kripke je pokazao da nije nužno da 'Aristotel' bude asociran sa snopom opisa, on je

¹⁰ Vidjeti više u Cf. Strawson, P.F. (1990): *Individualis. An Essay in Descriptive Metaphysics*. Routledge, London and New York.

moga ne imati ni jedno od tih svojstava, a opet bi bio Aristotel. Johan Searl (1932) u svom najpoznatijem djelu *Proper Names* (1958) kaže:

„Nužna je činjenica da je Aristotel imao logički zbroj, inkluzivnu disjunkciju, svojstva koja mu se obično pripisuju: bilo koja individua koja nema neke od tih svojstava ne bi mogle biti Aristotel“. (Searle, 1958, 160).

Problem neželjene nužnosti koji je eksplicitan u ovom pasusu sasvim je irelevantan za Kripkeov argument koji počiva na modalnim intuicijama. Izgubljena krutost, problem koji je postavio Kripke u djelu *Imenovanje i nužnost* (1997) isto tako počiva na modalnim intuicijama. Da bi izbjegao problem *neželjene krutosti* Kripke uvodi pojam *krutog označavanja* kojeg objašnjava ovako: „termin 'a je kruti označitelj znači da ako uopće označava, onda u svakom mogućem svijetu označava isti predmet ili, manje slikovito, to znači da bi 'a je F' istinito karakteriziralo neku kontafaktičnu situaciju ako i samo ako predmet koji označava u zbilji jeste F u takvoj situaciji“. (Devitt, Sterelny, 2002, 54). Za razliku od klasičnih i modernih opisnih teorija ime je u Kripkeovoj interpretaciji kruti označitelj, dok opisi koji bi imali funkcionalnu ulogu da ime skrate nisu. Opisna teorija je zahtjevala da imamo identificirajuća vjerovanja, ali to nije nužno. Mi ime možemo upotrijebiti čak i kada nemamo znanja o njemu, a možemo ga koristiti kada su naša znanja o njemu sasvim pogrešna.

Kakvu ulogu imaju kategorije istine: apriori, nužno i sigurno na teoriju imenovanja, referencije i teoriju „obiteljskih“ sličnosti. Pojam apriornosti je epistemološki pojam. Filozofi u karakteriziranju tog pojma mjenjaju modalitet iz moći u morati. Stava su da ako nešto pripada području apriornog znanja (da se nešto može spoznati neovisno o našem iskustvu), mora tu i ostati jer je nemoguća empirijska provjerljivost. Pojedinac zna nešto apriori ili to saznaje na temelju apriornog uvida. Primjer koji Kripke razmatra je sljedeći. Svatko u „eri računara“ zna da računar može dati odgovor je li taj i taj prim broj. Niko od korisnika nije izračunao da li je to tako, ali stroj je dao prim broj. Ako mislimo da je taj broj primbroj, to mislimo na osnovu našeg poznavanja nauke, a ne na osnovu apriornog uvida. Ali neko tko je obavio potrebna računanja možda bi mogao znati a priori. Na osnovu toga, „moći biti poznato a priori ne znači morati biti poznato a priori“. (Kripke, 1997, 49).

Pojam nužnosti se ponekad upotrebljava na epistemološki način, i u takvoj postavci bi mogao značiti a priori. Upotrebljava se i na fizički način, kada ljudi prave distinkciju između

fizičke i logičke nužnosti. Kripkeov pojam nužnosti zanima u njegovom metafizičkom obliku. Možemo se zapitati da li je nešto istinito ili je možda lažno. Ako je lažno, onda je sigurno da nije nužno istinito. Da li bi svijet mogao biti drugačije nego što sada jeste? Ako odgovorimo afirmativno, odnosno „da“, onda takva činjenica o svijetu jeste kontigentna. Ukoliko je odgovor glasi „ne“, onda takva činjenica o svijetu jeste nužna. Termini nužno i apriori primjenjeni na iskaze nisu sinonimni, jer ako je nešto istinito, ono bi trebalo da bude istinito u svakom mogućem svijetu. Jednostavno prolazeći u svojoj glavi kroz sve moguće svjetove, morali bi biti u stanju vidjeti da neki iskazi nužan i stoga ga znati a priori. No, to nije izvodljivo. A ako se nešto zna a priori Kripke pretpostavlja da mora biti nužno. Zato što se to zna bez promatranja svijeta.

Treća kategorija koju smo spomenuli jeste kategorija sigurnosti, koja je također epistemološki pojam. Jasno je da ne mora biti sve što je nužno ujedno i sigurno. Kategorija sigurnosti u Kripkeovoj interpretaciji je ustvari jedan intuitivni pojam koji mu pruža mogućnost mišljena da bi neke stvari, iako zapravo jesu slučaj mogle biti drugačije. Kako znamo da neka stvar posjeduje nužna ili kontigentna svojstva? Ono što neku stvar čini nužnom i kontigentom, zapravo je opis. Opis je taj koji izdvaja svojstva predmeta u svim mogućim svjetovima. „Mogući je svijet dan pomoću deskriptivnih uvjeta koje s njim povezujemo“. (Kripke, 1997, 54). U teoriji da bi načinili potpuni opis svijeta, koji nije stipuliran ili otkriven moćnim teleskopom sve mora biti odlučeno. Budući da mi to ne možemo zamisliti, osim djelimično to je onda mogući svijet.

Kripkeova kauzalna teorija referencije, iz svega navedenog, kroz tringulaciju odnosa: jezik, stvarnost, slobodni subjekt povezuje govornike (slobodnog subjekta) sa svijetom ili jedne s drugima. U toj vezi, bilo da je ona kulturno determiniran ili je relativizirana (različite kulture različito percipiraju svijet) ili je zbog “prirodnih” okolnosti promjenjen identitet nosioca imena kao u slučaju Herculine/Abel, Kripkeova kauzalna teorija referencije je isključivo zavisna od jezika, konstruisan putem komunikacijski razmjena u stvarnost i svijet govornika, te adaptirana interpretiranju kroz oči “slobodnog subjekta. Kauzalna teorija referencije utječe na stavove koje imamo o vlastitim imenima, a koji su utemeljeni kroz nominalnu referenciju na način da programira i vodi mentalnu aktivnost govornika u komunikacijskom kodu njegove jezične zajednice. U slučaju da Kripkeovu kauzalnu teoriju, primjenimo na “normalnu upotrebu”, suoći ćemo se s problemom nemogućnosti prevođenja teorije, značenja i referencije fiktivnih imena,

koja je u našem jeziku adaptirana na standardizirani način (podrazumjeva postojanje kauzalnih veza ka stvarima koje (ne)postoje).

Kripke kao pripadnik struje savremenog esencijalizma, razvio je vrlo autentičnu poziciju prema kojoj stvari posjeduju objektivnu, od naše spoznaje nezavisnu bit. Objekti se prema Kripkeu vezuju uz svoju esenciju unutar različitih ontoloških modusa. Tu se postavlja pitanje razlučivanja mogućih promjena kriterijem granice očuvanja identiteta, a samim tim i prepoznavanjem bitnih svojstava koje valja očuvati kako bi predmet, podvrgnut promjenama, ipak ostao ono što jeste.

U poglavlju (4.0) pokušali smo pokazati da je Kripkeova kauzalna teorija referencije u direktnoj vezi s: jezikom, stvarnosti i slobodnim subjektom, na način da smo ustanovili da je kauzalna teorija referencije isključivo zavisna od jezika, na neki način i determinirana, jer je osnovna ideja zasnovana na činjenici da su strukture svijeta, jezika i logike analogne, što implicira mogućnost utvrđivanja potpune podudarnosti između elemenata koji tvore svijet i onih koji konstruišu jezik. “Ako je svijet ukupnost činjenica, ako su stanja stvari i predmet uslov svjetovnosti i čine njegovu supstanciju, onda se u jeziku moraju pronaći analogni elementi koji ga konstituišu; i doista, predmetima odgovaraju imena, a činjenicama rečenice jezika”. (Berberović, 2004, 55). Kauzalna teorija referencije konstruisana je putem komunikacijskih razmjena (pošiljaoc šalje poruku primaocu) u stvarnost i svijet govornika, na način da govornik može referirati u komunikacijskom kodu iako nema znanja o nosiocu imena, a može koristiti ime i kada su njegova znanja o nosiocu imena sasvim pogrešna. Na neki način kauzalna teorija referencije je adaptirana interpretiranju kroz oči slobodnog subjekta onoliko koliko on uspije da se podredi izvjesnim kulturno determinisanim normama. Svako uvijek može odbiti da se pokori ovakvom zahtjevu, ali to implicira “da ih drugi smatraju ludacima ili nakazama, I da se time diskredituje izazov u očima onih kojima je upućen”. (Balesey, 2003, 52). Mill je tvrdio da je značenje vlastitog imena jednostavno njegov nosilac. Da li bi onda mogli zamisliti svijet u kojem bi muškarcima bilo dodjeljeno žensko ime, ili obrnuto?

5.0 Zaključak

Raspravu u ovom radu, smo započeli naspram pozadine koja obuhvata teoriju značenja (*theory of meaning*) i teoriju referencije (*theory of reference*). Analizu naše semantike, započeli smo s pitanjima: *Kako se pomoću jezičnih izraza (imena) odnosimo (referiramo) na nejezična stanja stvari (značenja)? Da li su značenja riječi (imena) prezentirana smo na ideacijski ili mentalistički način? Zbog čega izrazi znače ono što predstavljaju? Utvrđuje li se značenje riječi i iskaza tek u kontekstu? U kakvoj su relaciji samo značenje riječi i naše znanje o značenju tih riječi?*

Po Kripkeu su imena, onako kako se ona obično shvaćaju, a ne kao Russellova logička vlastita imena, vezana za svog referenta pomoću kauzalnog lanca koji započinje činom imenovanja, putem ceremonije “početnog krštenja” gdje je ime vezano za svog referenta putem opisa ili je referencija imena utvrđena putem ostenzije. Upravo zbog toga, Kripkeova kauzalna teorija referencije je ograničena na dva dijela: na ceremoniju “početnog krštenja” te na proces prenošenja imena putem odgovarajućih kauzalnih lanaca koji povezuju govornika i nositelja imena unutar komunikacijskog koda što omogućava govorniku da može povezati određeni jezični izraz sa bićima u svijetu. U tumačenju se značenja ne uključuju samo kriteriji objektivne stvarnosti (stvarnosti koje postoje nezavisno od našeg uma) već i brojni subjektivni kriteriji (psihološka stanja govornika) koja niču iz unutrašnjeg svijeta čovjeka i tematiziraju kauzalnu teoriju referencije kao jednu psihološku teoriju koja ima za cilj da kroz svoje utemeljenje, objašnjava kako se jezik i stvarnost povezuju u našem umu, jer je “jezik brz i bezbolan način prenošenja otkrića jedne generacije na sljedeću”. (Devitt, Sterelny, 2002, 5). Činjenica je da jezik postoji, da se govornici unutar jezične zajednice razumiju, te da riječi koje koriste na standardiziran način unutar svoje govorne zajednice imaju značenje. Značenja nisu samo ideje u umu, ona su javni intersubjektivni društveni fenomen koji je izvan glava govornih lica. Poznavanje stvari pretpostavka je za njeno ispravno imenovanje, jer jezični izrazi imaju upravo ona značenja koja imaju samo zato što predstavljaju određene stvari. Po referencijskoj teoriji izrazi zapravo znače ono što predstavljaju. „Riječi su simboli koje reprezentiraju, označavaju, imenuju, denotiraju ili referiraju na predmete u svijetu“. (Lycan, 2011, 17). Značenje riječi po Wittgensteinu može da se utvrdi tek u kontekstu, u upotrebi. Ako je stvarno značenje, to se određuje kontekstom, odnosno upotrebom u konkretnoj situaciji. Po Wittgensteinu znati ispravno upotrijebiti dotične riječi u određenom kontekstu znači ispravno poznavati samo značenje dotične riječi. Svako od nas može da razumije izraz „kocka“

bez crteža „kocke“ ispred sebe. Sasvim je zamislivo, onda, da svako od nas može da razumije izraz „kocka“ i bez javljanja mentalnih slika, jer govornik može intendirati jedan ili više predmeta kroz jedno značenje. „Moramo biti u stanju definirati neki predmet koji se odnosi na izraz, a temelji se isključivo na njihovim formalnim svojstvima i izdvaja klasu izraza sa značenjem rečenica pod pretpostavkom da različite psihološke varijable ostaju konstantne“. (Davidson, 2000, 24).

U ovom radu pokušali smo pokazati da je Kripkeova kauzalna teorija referencije u direktnoj vezi s jezikom preko kojeg je zasnovana jedna redukcionistička teorija referencije, čiji zadatak nije bio da promjeni, poboljša i reformira jezik kako kaže Donald Davidson u *Istraživanjima o istini i interpretaciji* (2000), nego da središnji problem filozofije jezika (teorije referencije i značenja) aktualizira na način da opiše i razumije procese kondiciranja koji uključuju: ostenziju, ostentativno i izravno suočavanje entiteta o kojem se govori, unutar frameworka koji osigurava identificiranje onoga o čemu se govori u određenom vremenu i prostoru i askrpcije „da je ono o čemu se govori stvar određene vrste“. (Ibrulj, 1999, 134). Kauzalna teorija referencije konstruisana je putem komunikacijskih razmjena unutar jezične zajednice po sistemu „pošiljaoc šalje poruku primaocu“. U takvom komunikacijskom kodu upotreba vlastitih imena preodređena je postojanjem kauzalnih lanaca koji ima funkciju da povezuju onoga ko koristi ime i onoga ko to ime nosi bilo u prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. Kauzalna teorija referencije adaptirana je interpretiranju kroz oči slobodnog subjekta na način da je značenje vlastitog imena jednostavno njegov nosilac bez obzira na izvjesne kulturne obrasce. Termini poput „zlatno“, „tigar“, „voda“ nisu singularni termini jer im smisao u jezičnoj zajednici ne ovisi od primjene samo na jednu stvar. Oni su kruti označitelji, jer svaki takav termin referira na istu prirodnu vrstu u svakom mogućem svijetu u kojem ta vrsta ima članstvo. U komunikacijskom lancu mi smisao termina izjednačavamo sa svojstvom termina zahvaljujući kauzalnom lancu koji ih povezuje, a kao rezultat javlja se zajednička priroda članova prirodne vrste koja je implicite uključena u smisao za termine prirodne vrste.

Sve ovo ukazuje na originalnost i snagu Kripkeovih ideja o kauzalnoj teoriji referencije, kao i važnost koju teorija ima i koju će imati i u budućim istraživanjima u okviru filozofije jezika.

Bibliografija

1. Belsey. C. (2003): Postrukturalizam: Sarajevo. Šahinpašić.
2. Berberović. J. (2004): Racionalnost i jezik. Srajevo. Publishing.
3. Davidson, D. (1984): Inquiries Into Truth And Interpretation. Oxford University Press.
4. Devitt. M (1981): Designaton. Wilwy.
5. Devitt. M. Sterelny. K. (2002): Jezik i stvarnost. Uvod u filozofiju jezika. Kruzak. Zagreb.
6. Dummett. M. (1981): Frege. Philosophy of Language. Secon Edition. Duckworth. London.
7. Frege. G. (1995): Osnovi aritmetike i drugi spisi. Zagreb. Kruzak.
8. Gareth. E. (1982): The Varieties of Reference. Oxford University Press.
9. Ibrulj. N. (1999): Filozofija logike. Sarajevo. Publishing.
10. Kripke. A. S. (1979): Speaker's Reference and Semantic Reference. In: P. French.
11. Kripke. A. S. (1982): Wittgenstein rules and private language. Cambridge, Mass: Harvard University Press
12. Kripke. A. S. (1997): Imenovanje i nužnost. Zagreb. Kruzak.
13. Kripke. A.S. (1973): Reference and Existence. The John Locke Lectures. Princeton. University.
14. Legg. C. (2003): This is simply what i do. Philosophy and Phenomeno logical Research.
15. Mill. J. S. (1843): A System of Logic. University of Toronto Press.
16. Platon. (1999): O jeziku i saznanju. Izdavačko preduzeće "Rad" Beograd
17. Putnam. H. (1970): Is semantic possible. U: Putnam, H (1975): Mind, Language and Reality. Philosophical Papers, Volume 2. Cambridge University Press.
18. Putnam. H. (1975): Meaning of 'Meaning'. U: Putnam, H. (1975): Mind, Language and Reality. Philosophical Papers, Volume 2. Cambridge University Press.
19. Quine. W,V,O. (1999): Riječ i predmet (Word nad Object). Zgreb. Kruzak.
20. Russell. B. (1914): Our Knowledge of External World as a Fieled for Scientidic Method. Chicago. The Open Court Publishing Company.
21. Russell. B. (1919): Introduction to Mathematical Philosophy. London. Allen and Uwin.
22. Russell. B. (1966): On denoting. London. Logic and Knowledge.

23. Searle. J. (1958): Proper names. *Mind* 67.
24. Šljivo. K. (2010): Epistemološka vrijednost probabilističke kauzalnosti. *Sophos*. 3/2010
25. Šljivo. K. (2014): U potrazi za značenjem: Putnamov Semantički eksternalizam. *Sophos*. 7/2014
26. Strawson. P. F. (1970): On Referring. U: Klemke. E. D. (1970): *Essays on Bertrand Russell*. Univ, of Illinois Press. Chicago.
27. Strawson. P. F. (1990): *Individualism. An essay in Descriptive Metaphysics*. Routledge. London and New York.
28. Strol. E. (2005): *Analitička filozofija u dvadesetom vijeku*. Beograd. Dereta.
29. Wilson. G. (2011): *On the skepticism about rule-following in Kripke's version of Wittgenstein*. Cambridge. Cambridge University Press.
30. Wittgenstein. L. (1980): *Filozofska istraživanja*. Beograd. Nolit.
31. Wittgenstein. L. (1987): *Tractatus logico-philosophicus*. Sarajevo. Veselin Masleša.